

**DOM
IN
SVET
NOVA
KNJIGA
V
1937-8**

DOM IN SVET, NOVA KNJIGA V. LETNIK
(50. LETNIK OD USTANOVITVE) — ZA LETI 1937/1938

VSEBINA ŠTEVILKE 5

J. Dbv.: Naporavnani dolg. 209.

Joža Lovrenčič: Beseda da besedo. 218. — Čudež življenja. 219.

France Bevk: Oče. 220.

Dr. Ivan Grafenauer: Slovenska narodna balada o Lepi Vidi. 230.

Emanuel Kolman: Mati. 237.

Dante Alighieri: Vita nuova. (Prevel J. D.). 238.

Ivan Čampa: Pikova dama. 242.

Dr. Anton Trstenjak: Človek in njegova govorica (konec). 243.

Jos. Dostal: Razstava slik Matije Jame v aprilu 1938. 252.

Razglednik: Književnost: Bratko Kreft: Velika puntarija (J. Dbv.). 254. — Ivan Čampa: Iz belih noči (J. Cukale). 255. — Mlada setev (J. Dbv.). 256.

Slike: Iz razstave slik Matije Jame: Sl. 8. Pomlad. — Sl. 9. Krave ob potočku. — Sl. 10. Deklica s kravami. — Sl. 11. Split — Marjan. — Sl. 12. Ljubljansko polje z Rašice. — Sl. 13. Hlapec Jurij s konjem.

Platnice: Iz kronike DS-a. — Popravek. — Prejeli smo v oceno. — Literarne nagrade banske uprave.

»DOM IN SVET« izhaja 15. vsakega meseca desetkrat v letu z izjemo mesecev julija in avgusta. Naročnina znaša letno 80 din, za dijake 60 din. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna. — Založnik: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Pred škofijo. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Odgovorni urednik: prof. v p. dr. J. Debevec, Zarnikova 17. — Odgovorni izdajatelj: Ivan Mesar. — Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

J. DBV.

NEPORAVNANI DOLG

Dolgoletnemu uredniku dr. Evgenu Lampetu v spomin

V prejšnji številki (3./4.) našega lista sem kot kratek epilog trojnemu spominu bivših sodelavcev zapisal glede nekdanjega urednika dr. Evgena Lampeta, da naj se ta dolg, ko DS do danes ni prinesel o njem nekrologa, čimprej poravna, posebno ko je DS doslej bolj ali manj obširno počastil spomin vseh treh umrlih urednikov. To naj se danes — vsaj v skromni meri — zgodi!

Dr. Evgen Lampe je bil urednik Doma in Sveta od 1901—1913, in sicer kakor je na naslovni strani stalo: »za znanstvo in ilustracije«. Za leposlovje je bil sourednik 1901—1912 dr. Miha Opeka, 1913 pa prelat Andrej Kalan.

E. Lampe je bil zgleden sourednik. V prvih osmih letih skoraj ni bilo številke lista brez njegovega doneska; za ilustracije pa je skrbel vseh trinajst let. Ko pregledujemo njegovo sodelništvo, se moramo čuditi univerzalnosti njegovega duha, njegove nadarjenosti. Pisal je znanstvene članke, n. pr. grandiozni pregled človeške kulture ob začetku 20. stoletja »V zarji novega stoletja« (DS 1901, str. 1. nsl.); iz literarne vede: Dekadentizem (1899); Modroslovec dekadentizma Friderik Nietzsche, o čigar kultu je zapisal: »N. češčenje se nam zdi neka umstvena epidemija nove dobe, ki je naglo prišla in bo še hitreje prešla« (DS 1900, 602), pa je bil in je glede zadnjega stavka slab prerok. Objavil je več življenjepisov: o svojem stricu dr. Frančišku Lampetu (1900), o Prešernu in Slomšku za 100 letnico rojstva (1900), o zvezdoznancu Tycho Brache (1901), o Tolstoju (1902), o J. J. Strossmayerju kot največjem Jugoslovanu (1905), o Aškercu (1912), B. Čičerinu (1904), o bogoslovcu slikarju Fr. Dobnikarju (1903), o Gladstone-u (1898), o Im. Kantu (1904), o Palackem (1898), o dr. Jos. Pavlici (1902), o dr. L. Riegru (1903), o Schillerju (1905), o Stritarju (1906), o Vereščaginu (1904); iz kulturne zgodovine: Iz početka češke znanstvene književnosti (1901), Glagolica na Slovenskem (1905), Tristoletnica Romanovih (1913); iz potopisja: V majhni koči velikega carja ob izletu iz Amsterdama v Zaandam (1904), Londonski sprehodi (1905),

Pod oljko in lavorom — zapiski iz sončne Italije (1907), V muzeju poljskih emigrantov (1912); iz sociologije: Socializem — ob dr. Krekovi knjigi (1902), A. Ušeničnika Sociologija (1910), Nedelja v Hyde-Parku, sociološka študija (1906). Poročal je o umetniških razstavah v Zagrebu, v Benetkah, o Medovičevi sliki »Zbor kralja Tomislava« (1901). V spisu o zagrebški razstavi razlaga svoj nazor o lepoti. Ker je bil tudi glasbeno izobražen — poučeval je ljubljanske bogoslovce v koralnem in figuralnem petju — je lahko poročal tudi o glasbenih publikacijah. Ker je razumel vse slovanske jezike, je v DSv-u poročal — največkrat brez podpisa — o važnejših ruskih, poljskih in bolgarskih knjigah.

Zlasti pa je E. L. pisal mnogo deloma prav obširnih kritik o novih slovenskih leposlovnih knjigah. To polje mu ni bilo neznano; že kot bogoslovec se je z uspehom poskusil v pesmi in povesti, pa tudi v življenjepisju: v Pomladnih glasih (1894) vidimo življenjepis Valvasorjev, v l. 1895. iste publikacije — urednik je bil Fr. Finžgar — je popisal življenje sv. Hieronima, svoje prvo potovanje po Gorenji Italiji »Iz potne torbice«, priobčil živahen prizor, kako se deček prvič poslavlja od doma, ko gre v latinske šole »Pomemben dan« (menda je to pot iz Metlike v Novo mesto), ter pesmico »Dobre volje«. (V tistih Pomladnih glasih beremo tudi obširno epsko pesnitev M. Prelesnika: »Slavna zmaga Gojnika vojnika«, str. 73—122.) L. 1897. je bil pa E. L. sam urednik Poml. glasov; prispeval je potopis »Pri Materi božji na Barbani« ter daljšo povestico iz ciganskega življenja »Janoš«. — Nekaj njegovih pesmic (s šifro E) je prinesel tudi še DS. Tri so zlasti značilne: »Lucifer«, ki kljubuje Bogu in se roga človeku (1900); »Memento, homo!«, v kateri Bog (»Jaz, tvoj Gospod«) govori človeku (spominja po vsebini na Aškerčevo »Jaz« iz potresnega leta 1895; »List iz knjige življenja«, v kateri brezbožna družba lahkoživcev sili ubogega pevca, da jih zabava s kitaro. (1900.) »Perica« je epska stvarca po narodnem motivu (1900); »Spomini« I—IV (1900) nam vsaj nekoliko odgrinjajo poetovo prvo mladost. — »Hosana, aleluja!« izraža velikonočno veselje kristjanov ob zmagi Zveličarjevi nad smrtjo in peklom — v diti-rambih. (1901.)

V tej spominski črtici se hočemo omejiti na pokojnikovo kritiko-vanje, bodi mi dovoljeno, da z nekoliko kritike o njegovi kritiki. Na vse skoraj brezštevilne njegove kritike se seveda ne moremo ozirati. E. Lampe se je dobro zavedal važnosti leposlovne kritike. Na raznih mestih govori, po katerih načelih hoče kritikovati. Menim, da jih moremo povzeti v tri točke:

1. »Meriti moramo leposlovna dela po večnoveljavnih moralnih in estetičnih zakonih, ki so sicer tako nadležni po svobodi koprnečim, v bujni domišljiji ustvarjajočim literatom, da jih tajé, kadar jih prekoračijo, ki pa vendar hranijo svojo veljavo ter se nikdar ne dadó izbrisati iz svetá lepote, kulture in omike. Zato tudi mi pisatelja enkrat hvalimo, drugič grajamo...« (DS 1906, 375.)

2. »Največji dobrotnik književnosti je tisti, ki pove resnico, ne oziraje se na osebnosti ali slovstvene stranke.« (DS 1905, 374.)

3. »Mi hočemo zdravja, moči in energije tudi v literaturi!« (DS 1905, 114.)

Razvrstil sem kritike nekako po dobi ocenjevanih mož ozir. pisateljev. L. 1905 je izšla A. Aškerčeva »zgodovinsko-epska pesnitev« Primož Trubar. E. L. je spisal obširno kritiko v DSv-u (str. 46 do 50). Estetske strani se v njej ne dotika, ampak samo idejne: V pesnitvi se vidi, da Aškerc odklanja, zameta vsako pozitivno vero, katera sloni na razodetju, torej ne le katolicizem, ampak tudi protestantizem (vsaj takratni) in islam; ker pa Aškerčev Trubar veruje v evangelij in se torej bori za nekaj, kar je pesniku Aškercu zoprno, nam njegov junak ne more biti več simpatičen. Prehod iz katoliške v protestantsko veroizpoved se je moral vršiti z notranjimi boji; a pri Aškercu ni sledu o kakem dušeslovnem razvoju. Bistva obeh veroizpovedi ne najdemo nikjer očrtanega. Luteranstvo pri nas ni bilo ljudsko gibanje, ampak graščakov, lakomnih cerkvenega imetja. Pri Aškercu so samo katoličanje praznoverni, samo oni so nasilni, luterani pa ne. Vsa pesnitev je potvara katolicizma, tendenciozna agitacija proti katoliški cerkvi. — K tej L. kritiki bi pripomnil: Ni povsem pravična. Kar str. 46 trdi, da Trubarja slavimo zaradi njegovega dela za lutrovstvo, ni resnično; slavimo ga, ker je začetnik slovenske pismenosti. Najvažnejše poglavje je pač IX., ko ljubljanski protestantje občudujejo novo čudo: prvo slovensko knjigo! L. tega prizora sploh ne omenja. Tudi to bi bil L. moral upoštevati, da takrat — vsaj v početkih — ni bilo takega strmega »prehoda« iz ene konfesije v drugo. Lahko pa bi bil Aškercu očital verz: »V jeziku tujem govori (Slovencu) cerkev.« Da to ni bilo res, so dokaz Brižinski spomeniki. — Dr. Tominškovo kritiko herojstva Trubarjevega E. L. samo registrira v DSv-u. A. Slodnjak v svojem Pregledu slov. slovstva priznava, da je Aškerc svetlobo in senco nekoliko nepravilno razdelil in da katoliško stran preveč mračno slika, vendar pa pravi, da je bilo »pohujšanje, ki ga je to delo vzbudilo pri slovenskih kritikih na desnici kakor na levici, mogoče samo v gnilih slovenskih kulturnih razmerah, ko nikdo ni vedel ne kod ne kam«. V tistih letih je res pri nas najhuje divjal kulturni boj: ni šlo toliko za slovenstvo, kolikor za pripadnost k verski ali nasprotni stranki. In ta strankarska napetost nekoliko omiljuje Lampetovo pomanjkljivo kritiko: kritik je pač mislil, da mora v prvi vrsti odbijati odpad od Cerkve, od Rima. — V naslednjem letu (1906) so izšli Aškerčevi »Mučeniki. Slika iz naše protireformacije.« Lampe v bistvu očita pesniku isto kakor zgoraj, le dosti krajše: fanatično protikatoliško tendenco in sovraštvo, nekrščanstvo njegovih »mučenikov«, največjo neokusnost in trivialnost pesnitve brez iskric poezije, kar vse vzbuja pri kritiku le pomilovanje. Tu sodi enako tudi Slodnjak, le da mu vendarle, seveda v redkih primerih, »zazveni v gluhoti pesniška sila«. — Ko je za

400 letnico rojstva Trubarjevega (1908) izdal dr. Ivan Prijatelj brošuro »O kulturnem pomenu slov. reformacije« in je pri Slov. Matici izšel »Trubarjev zbornik«, se E. L. že ni več oglašil k temu vprašanju.

Stoletnico rojstva naših največjih mož, Prešerna in Slomška, je tudi DS navdušeno slavil. V decembrski številki (1900) nahajamo E. Lampetov spis: *Prešeren — Slomšek*. Pisatelj oba primerja glede poteka njiju življenja, pa zaključuje: Prešeren je pevec disharmonije med življenjem in idealom (Stritarjeva označba!), Slomšek pa je harmoničen značaj; Prešeren je večji kot lirik, Slomšek »doslej največji Slovenec kot govornik, vzgojitelj, politik in — svetnik«. — *Prešeren v raznih slovstvih* (1901): tu E. L. kratko poroča o ruskem prevodu Korševem, o spisu Poljaka Leciejewskega (Prešeren in Mickiewicz!) ter o Fr. Vidica nemški izdaji vsega Prešerna v prevodu raznih prelagateljev; po Lampetovi sodbi je bil najboljši A. Funtek. — Ko so l. 1902 izšle Prešernove nemške pesmi (Fr. P. Deutsche Gedichte), je ugotovil E. L. kulturni dualizem Prešernov: srce slovensko, izobrazba nemška. — Istega leta (1902) je A. Aškerc spisal obširen uvod svoji izdaji Prešernovih Poezij. Misli Aškerčevega uvoda so: Vodilna ideja vse Prešernove poezije je panteizem. Katoliški lenoglavci zahtevajo od poeta tudi »utile«. V »Krstu pri Savici« Bogomila preveč dogmatizira; Črtomir je barbar, zato brez premisleka in brez težave prestopi v novo vero... E. L. obširno polemizira z Aškercem in dokazuje, da je Črtomirova spreobrnitev dovolj in lepo utemeljena, »Prešeren stoji na temelju krščanstva, Aškerčeva kritika pa na poganskih nazorih«, zakaj »krščanski bog« in »poganski bogovi« so mu vse eno in isto. — Zelo obširno kritizira (DS 1903, str. 692—698) »Spomine na Prešerna« Ernestine Jelovškove, ki jih je za tisk priredil Aškerc, z energičnim zaključkom: »Naše slovstvene in kulturne zgodovine ne pustimo falzificirati od nikogar.« — »Zapuščinski akt Prešernov«, ki ga je objavil dr. Žigon, E. L. z veseljem pozdravlja, dvomi pa, da bi bil kdo »izločil iz P. zapuščenih stvari, kar se mu ni zdelo, da bi prišlo... med ljudi.« (DS 1904, str. 499). — V »Prešernovem spomeniku«, ki ga je (l. 1905) uredil in izdal dr. Ivan Prijatelj, je bila Ivana Cankarja satira »Še en simbol« (mimogrede bodi povedano, da je v Zbranih spisih nisem našel!) po Lampetovem mnenju sicer upravičena, a preveč osebna; ostro pa prijema dr. Prijatelja zaradi njegovih trditev v članku »Drama Prešernovega duševnega življenja«. Ko najprej sarkastično omeni, kaj so razni »kritični žonglêrji« ob odkritju spomenika iz ubogega Prešerna vse naredili: »eni velikega Slovana, drugi internacionalnega socialnega demokrata; eni so ga proglasili za resigniranega, poteptanega in od krutih sovražnikov mučenega trpina, drugi kot zmagoslavnega orjaka in heroja svobodomiselnosti...« se L. obrne k dr. Prijatelju. Prešeren je bil — po Prijatelju — panteist. L. ugovarja: To naziranje ima Prijatelj iz Hegela in Hercena pa ga svojevoljno vtika v Prešernove poezije. »Krst pri Savici« je — po dr. Prijatelju — nastal, ko je Prešeren »padel iz svoje moške direktive, pričel kolebat

in se opotekati ter ni bil zmožen svobodnih emanacij svoje duše... in da je nastal iz hipnega razpoloženja, bil samo hip duše, težki moment»; proti temu vprašuje E. L.: Mar se kar tako v hipnem razpoloženju naredi toli premišljen, globoko filozofičen pesniški načrt? In te skrbno opiljene, klasične ottave rime so mu kar tako brez premisleka ušle v nekem »težkem momentu«? »Krst« naj je »poema s plitvo, čisto mehanično koncepcijo? Prešeren naj je bil obnemogel takrat, ko se je najvišje povzpел?« (DS 1905, str. 695.)

Za urednikovanja E. Lampeta so izhajali zbrani spisi dr. Ivana Tavčarja, Janka Kersnika ter Frana Detele. Njegova kritika Tavčarjevih »Mrtvih src« je precej negativna: krepak jezik, toda bombast, votlorečje, obupna teorija; velika notranja praznота zeva iz povesti. Neresni Tavčarjevi karikaturi »4000« odgovarja E. L. resno. Prezgodnja je bila tudi L. napoved o Tavčarju: »Ko je enkrat stopil na to rjavo stezo, se ni več vrnil na belo cesto...« (DS 1903, str. 54.) — V istem letniku DSv-a govori E. L. o Kersnikovem romanu »Rošlin in Vrjanko«: ljudje romana so jako plitvi, plitvi njih razgovori, »lahko« čtivo, ki nima globljega pomena; dobrodejno pa je objektivno motrenje življenja. Konec ima estetsko hibo: »v odločilnem trenutku zavije pisatelj v stran in naglo završi povest z nepričakovanim koncem.« (Ib., 434.) — O »Jari gospôdi« sodi: Kersnikove poteze niso tako debele in odurne kakor pri novejših pisateljih z isto snovjo, vendar pa ostane čitatelju v duši jako mučen vtis o tej gospôdi in želeti bi bilo slovenskemu narodu, »da bi se ta družba reformirala«. Povest »Očetov greh« preveva globoka npravna ideja, a poleg negativne slike življenja naj bi pisatelj omenil tudi pozitivno rešilno pot iz prepada, ki vanj padajo mladi ljudje. (DS 1904, str. 438.) — L. 1908 je Ljudska knjižnica znova izdala Detelovo »Malo življenje«. Ob branju je bilo kritiku E. L., kakor bi se iz tujine vračal v ljubi domači kraj, iz ibsenizma, dekadentizma in impresionizma v domačo preprosto poštenost. Posebej še podčrtava vsestransko premišljenost in zrelost Detelovih spisov, ki so vsi kot vliti, ker niso pisani sproti, od meseca do meseca, resen opomin — pristavlja L. — tudi Domu in Svetu! (DS 1908, str. 41.) — Podrobno analizira in končno pohvali tudi Detelovo komedijo »Učenjak«. (DS 1902.)

V vrsti hudih kritik E. Lampeta ne smemo prezreti sodbe in obsodbe 6. snopiča Štrekljevih Narodnih pesmi. »Tu zbrano gradivo je pod vsako kritiko... To ni več narodno, ampak grdo... Drugi narodi ne gredo tako daleč v folkloristiki... S takimi pesmimi se tudi umetna pesem ne bo poživila...« (DS 1902, str. 372.) Isto sodbo je ponovil L. o 7. snopiču. (DS 1904, str. 304. nsl.)

Vrnimo se še za trenutek k Aškercu! Na svoji prvi strani je bil Ljubljanski Zvon 1897 prinesel njegovo »Delavčeva pesem o premogu«, pesem o »mučenikih dela«. Tu ni niti sledu kakšne protikrščanske misli. A Lampe je videl v pesmi socialistično tendenco. V Katoliškem Obzorniku 1897 beremo njegovo razpravo »Leposlovje

fin de siècle». V razpravi opozarja, da je Aškercu učiteljica v tej novi vrsti poezije italijanska socialistinja Ada Negri, ki pesni iz brezverskega materializma in služi materialističnemu naziranju o življenju. (Str. 65.) Iz razprave tudi izvemo, da je Ada sicer učiteljica, a vzrastla v brezverski šoli. Kmalu da je zaslovela po svojih pesmih. A Cerkev jih je l. 1893 dela na indeks.

To je bilo l. 1893 oziroma 1897! Ada Negri, rojena 1870, še danes živi. In kaj danes pripoveduje italijanska slovstvena zgodovina o njej? Od svojega šestdesetega leta dalje se je Ada Negri jela bližati katoliški misli posebno v avtobiografski povesti »Stella matutina« (1921) ter v lirskih zbirkah »Vespertina« in »Pensieri autunnali«.

Zakaj sem posebej vpletel v to svoje razmotrivanje tudi Ado Negri? Nekaj velikega se iz te epizode učimo, to, da tudi v slovstvu ne smemo pred smrtjo nikogar obsoditi, in to, da je literarno osebnost mogoče objektivno oceniti šele po njeni smrti. Krepro potrdilo za to mnenje imamo v najnovejšem angleškem slovstvu. Dolga vrsta angleških učenjakov se je nekaj let pred svetovno vojno združila, da spiše najtemeljitejšo zgodovino angleške literature. Nekaj let po vojni je bila res dovršena. Obsega 14 debelih knjig. Imenuje se: The Cambridge History of English Literature. In veste, do kam seže? Do najnovejših pisateljev, Galsworthyja, Kiplinga, Wilde-a itd.? Kaj še! Zadnja dva romanopisca, ki sta še obdelana, sta George Meredith (roj. 1828, umrl 1909) in George Gissing (roj. 1857, umrl 1903). Celo pisateljev, ki s svojimi prvimi deli segajo v 19. stoletje, izdajatelji niso sprejeli v okvir te svoje velike slovstvene zgodovine. Njih načelo je bilo: Poznejši čas naj govori o njih ustvarjanju in izreče končno sodbo o njih človeških in umetniških vrlinah ter pomanjkljivostih. »To pojmovanje literarne zgodovine ima dosti zase: zakaj vsak strokovnjak vé, da je popolnoma objektivna kritika o še živečih literarnih veličinah, ki ne bi nanjo nič vplivale sodobne struje, skrajno težka stvar.« (Al. Stockmann, Stimmen der Zeit, 1921, str. 125.) Isto misel dobro pozna tudi naš kritik, a je ni vselej poudaril. (1906, 375.) Neka struja starogrških filozofov je imela za geslo izraz: epohé, t. j. vzdržati se sodbe. Kdor kritizira še živeče slovstvenike, naj bi se tudi držal tega gesla; manjkrat bi se urezal. Tako vidimo, da se je E. L. glede A. Negri, pa že prej smo rekli, da se je prenaglil glede dr. Ivana Tavčarja. Pa še katerikrat!

Z veliko ljubeznijo je ocenil E. L. prvo knjigo Poezij A. Medveda l. 1906 (str. 52. nsl.), torej ko je pesnik še živel. (Ob smrti, 1910, mu je posvetil prisrčen nekrolog.) Iz te ocene, v kateri L. primerja Medvedovo pesem s pesmijo vrstnikov impresionistov, vidimo, kakšno besedno umetnost si je želel E. Lampe: Medved je jasen, kompozicija njegovih pesmi je jasna, v vsaki pesmi zasledujemo krepak, skoraj arhitektonski načrt. Ta jasnost je, ki jo tako zelo pogreša L., kakor bomo takoj videli, pri Ivanu Cankarju. — Ker Finžgar je v povesti takrat še niso izhajale v obliki knjige, tudi ni ocen o njih;

samo eno sem zasledil: »Gozdarjev sin«, ta Finžgarjev prvenec iz leta 1893 je bil leta 1907 prišel v knjigi na svetlo. L. posebno hvali izrečno jedrnati jezik, poln lepih narodnih izrazov in krepkih izrekov, pa to, da »ni nič bledikastega, prisiljenega v pripovedi«. (Str. 477.) Tudi o K. s. Mešk. u ima L. samo eno oceno, a to izredno poetično, kakor da se je hotel prilagoditi slogu pisateljevemu. Vse povzame v sklep: »Kakor molitev se bere ‚Mir božji‘, molitev mehke, ranjene duše, ki trpi v hrepenenju in se tolaži v odpovedi.« (1906, str. 780.)

Največ ocen je spisal E. Lampe o Ivanu Cankarju. Od 40 Cankarjevih knjig jih je ocenil 17, in sicer v letih 1901—1912; prva je bila »Za narodov blagor«, zadnja »Troje povesti«.

Cankarjevo pa tudi Župančičevo umetnost je L. spočetka imel za dekadentizem ali simbolizem; teh dveh struj ni ločil. O dekadentizmu je pisal v KO 1898: dekadentje so smešni, moralnosti ne poznajo, so brez duševnih in fizičnih sil, nezmožni jasnih idej; dekadentizem je najbolj rafiniran pojav materializma v slovstvu; na dnu vsega je skrajna podlost; vendar pa večina dekadentovskih proizvodov vsaj ne kaže sovražnosti proti Bogu. (Str. 77.) Oče dekadentizma — trdi E. L. — je Verlaine. Lahko pa bi bil L. vedel, da je Verlaine nazadnje (u. 1896) le našel vero svoje mladosti in da je bridko objokaval svoje zgrešeno življenje. Torej ni vztrajal v materializmu. Spet torej pre-nagla obsodba!

Preobširno bi bilo, če bi tu navajal kritiko za kritiko L. vsake posamezne Cankarjeve knjige. Skoraj pri vsaki se vidi, da pesnika ni pravilno razumel. To vemo zdaj iz uvodov Izidorja Cankarja. Takoj n. pr. v prvi kritiki »Za narodov blagor« misli L., da pesnik prijemlje le liberalno »izobraženstvo« (kadar je L. del izobraženstvo v narekovaj, je vselej mislil nasprotnike), dočim vemo zdaj (iz pisem bratu, DS 1920, 28), da je hotel osmešiti vse naše javno življenje in da je udaril na »obe strani, na ves ‚narod in njegov blagor‘!« (Zbrani spisi, III, 361.) Nekateri prizori se zde L. prisiljeni, pretirani kakor najbrž, da Ščuka odveže čevlje političnemu mogotcu; a prav s tem je zadeta in osmešena ošabnost in gospostvaželjnost vsake stranke, ki se kaj lahko prevzame, če je na oblasti. »Na odru bi se ta ‚komedija‘ najbrž ne obnesla, ker ni pisana za navadno, ampak le za rafinirano občinstvo,« je dvomil kritik L. (DS 1901, 253.) In vendar se vselej sijajno obnese, saj jo dajejo kot slavnostno predstavo. — Ali vzemimo kritiko »Kralja na Betajnovi«! L. piše: »Ko pesnik razdira brezsrčno tiranstvo, nam zapušča mrtvo sliko anarhije, motno, nejasno, brezupno podobo nihilizma.« (DS 1902, 440. nsl.) Iz sijajnega uvoda Iz. Cankarja pa vidimo zdaj, da ni glavni junak Kantor, ki je v svoji notranjosti, v svoji grešni vesti slabič, ampak »vagabund« Maks s svojo mirno, čisto vestjo. In to je tista pozitivna stran drame. In če torej skoraj vedno L. pogreša idejo pri Cankarju, jo vidimo tu dovolj določno izraženo. — Skoraj ob vsaki kritiki očita L. pesniku tudi nejasnost, n. pr. ob kritiki Življenja in smrti Petra Novljana, ko piše, da C. ni niti realist

niti idealist, ampak konfuzionist, brez jasnosti, brez oblike, brez reda in da so prizori kakor razmetane krpe, ki niso niti sešite (1904, 368), zdaj spet vemo, da je ta 'nejasnost' nujna posledica forme, ki mora odgovarjati vsebini. »Kakor likovna umetnost se tudi pesništvo v svoji formi tem bolj odmika od »resničnosti«, dejanstvenosti, čim bolj je izraz pesnikovega idejnega sveta in čim manj je samo vtis vnanjega doživljanja.« (Zbrani spisi, IV, uvod, XVIII.) Ako bi bil kritik bolj pred očmi imel tisto znano dejstvo, da so vobče pesniki in pisatelji ali izraževalci svojega notranjega bistva ali pa oblikovalci zunanjih snovi, ki jih najdejo — ekspresionisti ali pa impresionisti (Ausdrucksdichter — Gestaltungs-dichter, prim. poetiko Müller Freienfels), in da je bil Cankar skoraj v vseh spisih ono prvo in se boril za nov, boljši družabni red, ki si ga je po svoje in seveda nejasno — komu pa je še zdaj popolnoma jasen? — predstavljal, bi bil Cankarjevi umetnosti pravičnejši kritik. Zanimivo je pa to, da je bila prva ugodna kritika povesti »Križ na gori« (1905), v kateri pravi E. L., da je Amerikanec Tone prvi človek iz mesa in krvi, ki ga je srečal pri Ivanu Cankarju. In glej! Naslednje leto (1906) že vidimo Cankarja med sotrudniki Doma in Sveta, kar ostane — izvzemši tri leta, 1909 do 1911, takrat je vihtel meč kritike pri DS skoraj izključno samo dr. L. Lenard — do smrti. Ali ga je privabila tista prijazna beseda? Sicer je pa L. briljantnost sloga, krasoto jezika, izvirnost in lepoto pesniških podob Cankarjevih vedno pripoznaval. In še to je zanimivo, da je bil E. L. edini recenzent, s katerim Cankar ni polemiziral. Glede vsega tedanjega neumevanja in sedanjega boljšega umevanja pa velim samo: Cambridgevci so imeli prav!

Štirideset let je minilo letos, kar je zagledala beli dan Župančičeva Čaša opojnosti. E. L. je izpregovoril o njej v KO 1899 v članku »Slovstveni paberki«. Najprej knjigo označuje na splošno in nekam paradokсно: »Kdor je bral več dekadentov, temu se Župančič zdi zmeren v brezumju, srednje dekadenten v obliki, semtertja zaradi lepšega malo frivolen, v besedi mehak in gibčen. Dela vtisk zelo nadarjenega pesnika, ki se je potrudil, da svoj dar slabo izrabi.« Tisto o frivolnosti najbrž meri na sonet o Judi II. Najbolj je v oči zbodla mladega, umstveno živečega kritika tista kitica na koncu v »Čaši« o kritikih, ki da so hudi možje, imajo sive glavé in imajo nazore! Vrnil je pesniku z razmišljanjem o — breznazornikih. Vsa kritika je prav za prav negativna: »Stari Kiš« je kritiku nejasen, neumljiv, »O svetem duhu« mu je proza, »Hi!« reven, malenkosten proizvod. Sploh vse skupaj — otrobi. Res da je pesnik pozneje sam marsikaj izločil, ali več tistih pesmic je prešlo v naše čitanke in v duševno last naše mladine. Pozitivne kritike L. tu ni podal. V Domu in Svetu pa o »Čaši« ni pisal iz nekega zares čudnega, za tedanje naše kulturne razmere značilnega razloga: liberalni g. Miljutin Zarnik je namreč v SN že naprej vedel in povedal, kakšna bo v DSV-u kritika katoliških banavzov: da bodo knjigo pobijali, ker »klerikalizem, če je dosleden,

ubija umetnost sploh«. (KO nav. m.) Zato je DS rajši molčal, zadovoljil se je le s citiranjem nezadovoljnega Rajka Peruška v srbski »Novi Istri«. Šele l. 1911 je ta molk prekinil Fr. Finžgar, z vsem priznanjem pišoč o drugi izdaji »Čaše«. — Dosti bolj pozitivna je bila L. kritika o zbirki »Čez plan«, ki jo beremo v DSv-u 1904, str. 53. Kritik priznava krasni slog, moč besede, eminentno nadarjenost; pove tudi, katere pesmi se mu zde najlepše — óne po narodnih motivih! —, tudi pesniške podobe občuduje, a ne vseh: neestetsko se mu zdi n. pr. primerjati vasovanje s procesijo, proti krščanski misli sta pesmi »Ob Kvarneru« in pa »O suši«. Kritik sklepa: Ako bi Župančič premagal neestetske predsodke in bi svojo globoko mistično naravo, svoj silni duševni polet spravil v sklad s krščansko mistiko, najčistejšo in največičastnejšo, bi postal velik pesnik.« Nato vprašuje: »Ali bo to hotel? Ail bo to mogel? To je veliko vprašanje njegove bodočnosti.«

L. 1903 so izšle »Pesmi in romance« Aleksandrova (J. Murna). Iz uvoda dr. Ivana Prijatelja je L. vzel dve misli: tisto delitev »moderne« v strujo razposajenosti (pri nas Iv. Cankar) ter v strujo čiste lirike občutja (Aleksandrov), in drugo: o dualizmu pri Aleksandrovu v tem, da je bil v hrepenenju kmet, po razmerah meščan. Njegova sodba o tem poetu pa je: občutljivo uho za obliko, a enotnosti v izpeljavi misli ni. Tu — kakor neštetokrat drugje — L. rad rabi izraze iz glasbe pri kritiki (bil je pač tudi glasbenik!). Takole pravi o Aleksandrovu: Nekaj akordov, boječe trepetajočih, pretrganih — ni pa vodilne melodije, ki bi šla skozi celo pesem. (DS 1903, 245.)

Za božič 1902 (z letnico 1903) smo prejeli prvo S. Sardenkovo zbirko liričnih pesmi »V mladem jutru«. Zdi se, da je E. L. pisal kritiko v svetonočnem razpoloženju. Kritik sam je bil ves raznežen, kar ni bila njegova navada. Prvič naletimo v poročilu na superlative kakor: Sardenko opeva slovo od mladosti »z nepopisno milino«, ali: »nikjer nismo čitali lepše in krajše izraženega nežnega razmerja človeške duše do prirode...« Kritik vidi v pesmih globoko religioznost, »napojeno z medom svete meditacije«; »preprosti narodni slog, privzet iz narodne pesmi, dela njegovo poezijo popolno«; »ta poezija, ki združuje mehkobo in močatost, nas dviga, tolaži«, ker izvira iz enotnega svetovnega naziranja. Ta poezija je zdrava! »Dajte jo mladini,« kliče L., »da se ob njej vzgaja in naslaja!« (DS 1903, 51.) — V kritiki zbirke »Roma« iz l. 1906 nam L. na zgledih razkazuje, kako pesnik gleda na antični, krščanski in moderni Rim; dobil je S. S. v Rimu novih motivov, ali beseda mu je ostala domača; v spominih na krščanske mučence je po mnenju L. Sardenko navišji. (DS 1906, 439. nsl.)

Kar je dr. Evgen Lampe skozi trinajst let kot urednik DSv-a bral in ocenjeval, vzbuja naše občudovanje. Končno sodbo o njegovih sodbah že zdaj izreči, pred tem nas svari — Cambridge! Domu in Svetu pa ostane sijajen zgled neumornega urednika!

E. L. se je rodil 13. nov. 1874 v Metliki in bil v duhovnika posvečen l. 1897.

JOŽA LOVRENCIČ

BESEDA DA BESEDO

Sodoben govor navdušenega klasika v letih krize

Danes, ko so težki časi,
človek melje razne želje
in ugiba, kaj vsaj rod naš
spet do sreče naj pripelje.

Čujte, smo iz stare šole,
umemo — pri Zevsu! — Grke
od Homerja do Platóna,
vse njih filozofe mrke.

Enega pa nismo brali
na gimnaziji — Lukiana,
torej Neresnična zgodba
vam njegova ni poznana.

Pa jo, prosim, preberite,
če mogoče še ta teden,
kdor pa kaj je geografa,
zemljevid napravi čeden!

Točno, točno vse premeri
in določi, kje je ótok,
kjer iz živih trt izvira
sladki vinski pótok.

Pótlej v ladjo in po morju
svet pozabljeni odkrivat
in, kot se spodobi, grla
zaprášena že, zalivat!

Ko navdušimo se sami
in pozabimo na stiske,
vse rojake naše mile
k sebi skličemo v obiske.

Stavim: na Otoku vinskem
 doživimo večje čudo
 kakor Lukian s svojim spremstvom,
 ki napil se je prehúdo.
 Mi si bomo kratkomalo
 ótok okupirali
 in pri Društvu narodov
 brž ga registrirali.

In potem? Potem začeli
 bi z eksportom na debelo
 in bi s samim suhim zlatom
 tlakovali vso deželo...

In tako bi se zgodilo
 prvič v naši zgodovini:
 bi Slovenci bilí êno,
 srečni v novi domovini! —«

Družba dvignila je čaše,
 samo eden se ni ganil —
 pač, v izvajanj teh sladkost
 kapljo je pelina kanil:

»Do nadaljnjega, gospôda!
 Ne bi svobode prestali,
 kmalu bi v laseh bilí si
 in otok — prodali!...«

JOŽA LOVRENČIČ

ČUDEŽ ŽIVLJENJA

V tišini, ki je do obupa težka,
 mi od nekód v srcé pozvanja,
 ko da nedelja je in v cerkvi
 je ta trenutek čas povzdigovanja.

O moje misli, moja hrepenenja,
v trpljenju molka plašne ptice,
poslušajte, ali vas Bog ne kliče
v goreči grm ljubezni in resnice?

V tišino so ušesa se odprla,
zdaj slišim zarij večna pota
in vse je trikrat svete pesmi polno,
vse jo živi iz Sabaota...

Blagoslovljena ura razodetja —
od zemlje k nebu svetla lestva
se pne in božji angeli po nji
pojó mi v srečo blaženih kraljestva.

FRANCE BEVK

OČE

Tisti večer — bila je pomladna nedelja — se je Polajnar razdražen vračal iz krčme. Noge so se mu čudno zapletale, a vendar ni bil pijan, saj je bil vino komaj utegnil pokusiti, ko so mu neka namigavanja od vseh strani začela leteti na ušesa. Sprva se ni zmenil zanja, ni jih razumel; bil je dobre volje in se mu niti najmanjša zla misel ni dotaknila srca. Nazadnje pa se je le zavedel in napeto poslušnil. Ali se to res njega tiče?

Krivec, s katerim sta si bila zaradi nekega laza že več let v laseh, je bil ta večer najglasnejši; ni mogel zadrževati svojega žolča, ki mu je prekipeval od vinjenosti. Tam je sedel, na drugem koncu mize, ves črn v obraz, žvečil cigaro in ga prebadal s strupenim pogledom. Govoril je nerazločno, rezljajoče, ker mu je jezik utekal skozi škrbino zob. Ali je res, da ženi Ferjana? Polajnar bi mu bil najrajši odgovoril osorno, nevljudno: In če bi bilo to tudi res, kaj komu mar? Pa se je zadrževal zaradi sosedov. »Jaz za to nič ne vem,« je dejal. Ni vedel, kaj tiči za tem, ni ga obhajala niti najrahljša slutnja. Pogovor je poizkusil navrniti v drugo smer, omenil je seno, ki je poskočilo v ceni. Toda Krivec, kakor da ga je ta dan obsedel vrag, ni miroval. Kaj bo tajil in se delal, kakor da ne ve, kaj se godi v njegovi hiši, ko pa o tem govori že vsa vas. In pri tem je mežikal kot satan in svaljkal cigaro med prsti. Polajnar ga je divje pogledal. Kam Krivec

meri? Čemu ga ne pusti v miru in sili vanj kot obad? Zgrabil bi bil kozarec in mu ga zalučal v glavo, a za to je bil še premalo vinjen. Razburil se je in z dlanjo udaril po mizi, da so steklenice odskočile. »Rekel sem ti, da jaz za nič ne vem! Če bi mi pa ti rad kaj povedal, govôri naravnost, kaj le slepomišiš?« In tedaj je Krivec molčal, a Polajnar je izvedel od drugih, da se Ferjan smolí okoli Petronove Mete. Dekle je bilo bajtarsko, že v letih, a na slabem glasu; o nji so govorili marsikaj, česar niso smeli slišati otroci.

Mož se je zavzel do dna duše in onemel premeril obraze. Nekateri so mu umikali poglede, a drugi so se mu brez prikrivanja muzali. Tudi pri drugi mizi, pri kateri so pili fantje iz sosednje vasi, so se dvigale glave. Moža je obšlo bridko sramovanje. Verjel je. Verjel je še več: niso mu vsega povedali, kar govorijo po vasi. Jezilo ga je in žalostilo, da se je to zgodilo javno, v krčmi in mu ni rajši kdo zaupal na štiri oči. Bil bi mu hvaležen. Obenem s sramovanjem ga je obšla taka tegoba, da se mu je bolešno skrčilo srce. Zdelo se mu je, da nikomur več ne more v oči pogledati. Dvignil je kozarec in ga ni prej vzel od ust, da ga je do dna izpil. Čutil je, kako se mu grenkoba vedno huje nabira v grlu in mu kri v glavo sili. Bal se je, da bo storil kako prenaqljenost, zato se je dvignil, plačal in odšel, ne da bi še katero rekel ali koga pozdravil.

Zunaj, v svetlobi, ki je padala skozi okna, je s polglasno kletvijo dal duška svojim občutkom. Potem je naglo stopal proti domu, krčevito stiskal čeljusti in z očmi ostro sršel predse, ne le zato, da ne bi zgrešil od pomladnega dežja mokre, sklizave steze, ampak se je zdelo, da z njimi uporno nabada neko misel. Veje, ki so visele na pot, so bile mokre, obtežene z deževnimi kapljami; z jeznim zamahom roke jih je odgrnil zdaj pa zdaj, da ga niso tople po obrazu. Včasih je nenadoma dvignil glavo. Kdaj se bo izza obronka prikazala hiša in se bodo okna zasvetila med drevjem? Ni je še bilo.

»Prekleti pob!« je siknil skozi zobe in stisnil pest. Ako bi bil fant v tistem trenutku stal pred njim, bi ga bil po glavi treščil. In vendar ga je rad imel, po svoje rad, četudi je bil trd ko dren, brez nežnih čustev razen do svoje žene, katere se je nekako bal. Ferjan je bil poleg Anke njegov edini otrok. Bil mu je poleg tega v marsičem podoben, a prav ta podobnost ga je mnogokdaj plašila. Pri delu ko plaz, a sicer svojeglav, lahke pameti in nemiren kakor ura. Saj je bil on nekda prav tak, dokler se ni unesel. Včasih se mu je zdelo, da v njem ko v zrcalu gleda svojo mladost. Ne, ni mu bilo skrito, da je fant skoraj vsak večer odhajal na vas in se je pozno v noč na seno vračal. Dom bo njegov. Anka pojde od hiše, tedaj se bo moral fant oženiti, ker je mati bolehná in slabotna za delo. Še na misel mu ni hodilo, da bi mu nevesto izbiral, četudi naj je bajtarska, saj je tudi njegova Tona prazna prišla k hiši. A da Ferjan zahaja pod okno ali celo v kamro deklina, ki je šla sramota pred njo in za njo, ga je zadelo kot udarec na glavo. Taki nevesti bi se uprl.

Pa ni verjel, da fant resno misli, preveč je poznal sebe in njega, a prav to ga je še huje poniževalo, ga navdajalo z jezo in skrbjo. Človek ne ve, kdaj si naloži sramoto in breme, ki ga potem težko prenaša vse življenje. To skusi on, nosi pečilo v duši, a Ferjanu tega ne more razodeti v nauk in svarilo. Pa on... ali je mar on imel koga, ki bi ga bil poučil? Bil je sam zase, divji in zapuščen ko trš v gozdu...

Ob poslednji misli je udaril z nogo ob tla, kakor da podi bridkost, ki ga je iznenada obšla. Ustavil se je na obronku, sredi steze, odkoder je bilo videti k hiši, ki je z razsvetljenimi okni stala sredi strmega sadovnjaka. Dvignil je roko, kakor da hoče nečemu zapretiti s pestjo, a mu je le dlan segla na čelo. Obrisal si je znoj, ki mu je bil v drobnih kapljicah obraz orosil.

Kakor da se hoče raztresti, spominom ubežati, ki so ga obšli, se je ozrl okoli sebe. Pod njim je ležala temna dolina, temni so bili obronki, zemljo in nebo je pokrivala vlažna, pomladna noč. Med redkimi oblaki so mežikale zvezde, od vasi in od samotnih, po pobočjih raztresenih hiš so sijale medle luči. Vseokrog je vladala globoka tišina, nikjer vetra, noben list se ni zganil v sapi, le iz dna grape je prihajal pritajen šum vode.

V zvoniku je odbilo ure. Polajnar se je zdrznil, kakor da se je zdramil iz svoje poslednje misli, ki ga je bila zopet obšla. »In četudi vedo vsi ljudje,« je zamrmral pri sebi, »imam vendar pravico govoriti, ker sem mu oče.« Pijan je, a on ga bo iztreznil, kakor njega ni bil nihče. Da ga le doma najde! Breme, ki ga je nosil na plečih, bi bil še tisti večer rad vrgel s sebe.

In se je njegova široka tenja zopet zibala po stezi, ki je polagoma prešla v klanec. A čutil je, kako mu neka misel neprestano hromi odločnost.

V izbo je stopil tako naglo in hrupno, da sta ga žena in hči preplašeni pogledali: Kaj mu je? Ustavil se je za vrati in z enim pogledom premeril vso izbo. Ferjana ni bilo.

»Kje je Ferjan?« je vprašal.

Tona je čepela v zdiču in kakor ponavadi roke sklenjene držala na kolenu.

»Ferjan?« se je zavzela. »Na vasi je. Med fanti.«

»Ali pa veš, da je res med fanti?«

Vprašanje je bilo tako nenavadno, a obenem tako osorno, kakor ga žena ni bila navajena, da se je vsa zlecnila.

»Moj Bog! Kje pa naj bi bil drugje? Kaj pa je?«

Mož ji ni odgovoril. Po poti, še pred hišo je bil sklenil, da se bo s fantom pomenil po pameti, mirno, zato se je s silo brzdal, da si ohrani hladno kri. Tedaj pa ga je znova obšel srd. Klobuk je vrgel na klop in z naglimi, trdimi koraki stopal od stene do stene.

Nastal je globok molk. Le ura ob kamri je zdaj pa zdaj zaječala, sicer ni bilo slišati niti diha.

Tonine oči so pol z začudenjem, a pol s strahom spremljale moža od okna do vrat in od vrat do okna. Pijan ni bil, noge se mu niso zapletale, v ravni črti je meril izbo. Saj se je zgodilo le na redke čase, da je vinjen prišel domov. Tedaj pa je bil zmeraj gostih besed in dobrodušen, nikoli razdražen in srdit. Razumela je, da ima nekaj s fantom. A kaj? Proti Ferjanu je bil vedno bolj prizanesljiv ko strog — kaj hudega se je moralo zgoditi, da ga je tako razkačilo? Bala se ga je vprašati.

Anka je sedela ob kamri, se igrala s predpasnikom in z zadrego na obrazu pogledovala zdaj mater zdaj očeta.

Polajnar se je nenadoma ustavil, pogledal Anko, nato ženo in vprašal:

»Ali sta že večerjali?«

»Že,« mu je odgovorila Tona. »Glej, saj sem čisto pozabila. Anka, prinesi mu večerjo!«

»Ni treba. Ne bom jedel. Ali sta že molili?«

»Ne še.«

»Kaj pa čakata? Anka, moli!«

Anka je vzela molek, pokleknila k oknu in začela moliti.

Molili so naglo, raztreseno. Da ne bi s svojo hojo motil pobožnosti, je Polajnar sédel k peči in sklenil roke, a mu je molitev venomer prehajala v molk. Motile so ga misli, ki so ga venomer obletavale in jih ni mogel odpoditi. Zdaj pa zdaj se je ozrl po luči, ki se je kadila na mizi, po sencah, ki so se premikale na stenah. Zunaj se je razlegnil vrisk; dvignil je glavo in posluhnil. Ferjan? Ženin glas, ki je prihajal iz zdiča, je bil tako tožen in plah, da mu je bridko legal na srcé. Zdramil se je, zamolil glasno, kakor iz dna duše, a mu je glas zopet potišal, da je bilo slišati le Anko in ženo.

Po molitvi, ko se je Anka pokrižala in obesila molek, je žena tiho šepetala še dve, tri prošnje, ki jih je nosila v najskrivnejšem kotičku srca.

Polajnar je bil obsedel s sklenjenimi rokami. Mislil je na ženo. Njen žalostni, plahi glas, ki mu je med molitvijo prihajal na uho, ga je čudno porazil. Tudi ona je tu, a prej je mislil le nase in na Ferjana. Taka je ko senca, krhka, kakor da se bo zdaj zdaj zlomila. Že dolgo vrsto let se je izogibal vsega, kar bi ji lahko količkaj obtežilo srce. Prav bi bilo, ako bi se z njo pomenil in ji povedal, kaj ga peče. Pa ni mogel, ni imel poguma. Bal se je, da ju bo slednja beseda spomnila nečesa, kar je na videz pokopano ležalo na dnu in česar se niti v mislih nista upala dotikati.

Vzdihnil je tako glasno, da se je Tona zdrznila v molitvi in se naglo pokrižala.

»Kaj ti je?« ga je plaho vprašala. »Kaj se je zgodilo?«

»Nič,« je stresnil glavo. »Saj ni nič.«

Dvignil se je in stopil do okna. Iskal je tobak in pipo, kakor da se hoče z nečim zamotiti.

Tona ni popustila. Med molitvijo jo je bila obšla neka misel, ki ji je kot žareč ogel obležala na duši.

»Nekaj ti je pač. Saj te vidim... Kaj je s Ferjanom?«

Polajnar je bil našel pipo; držal jo je v rokah, kakor da ne ve, kam z njo. Vrgel jo je nazaj na okno. Bil je jezen sam nase. Kaj je s Ferjanom? Zdaj ni maral govoriti o tem. Ji bo že povedal, a ne nocoj, ne to minuto. Ničesar se ni tako bal kakor njenih solza in njenega bolnega pogleda, ki je prodiral do dna duše. Pokesal se je, da ni bolj brzdal svojega razburjenja in jeze. S fantom se bo pomenil kje na samem...

»Ne sili tako vame!« je nejevoljno zategnil. »Saj ni nič... Bom že sam govoril s Ferjanom. To se tiče samo naju... Razen tega nekdo prihaja,« je dostavil, ko je posluhnil skozi okno.

Tona je stisnila ustnice in molčala. Ni se upala več siliti v moža, ki se ji je zdel nenavaden, da nikoli tako. Vso noč od samih misli ne bo zatisnila očesa.

Pred hišo so zapeli koraki.

»Ferjan!« je vzkliknila Anka.

Fant, ki je vstopil, ni bil Ferjan. Visokorasel in svetlih las, obraz s širokimi ličnimi kostmi in velikim nosom. Oči so mu nekam potmurjeno gledale izpod košatih obrvi. Bil je vinjen. Kazno je bilo, da ga je minil ves pogum, ko je stopil v izbo, v medli svit luči, in se je zmedel od zadrege. Domače je premeril drugega za drugim, a so se mu oči najdlje ustavile na Polajnarju.

Mati in hči sta ga radovedni gledali. Nista ga poznali. Kaj ga je prineslo? Polajnarju se je zdelo, da ga je videl malo prej med tujimi fanti v krčmi. Hkratu pa ga je spomnil na neki obraz, ki ga je bil že na pol pozabil, a mu je zdaj živ stopil pred oči. Bilo mu je, ko da se mu je nekaj daljnega kakor z ledeno roko dotaknilo srca. Prevzelo ga je tako čudno, da je za trenutek ostrmel kakor olesenel, nato se je plaho ozrl po ženi, se zopet zbral in odšel po izbi.

Fant je bil odzdravil, se zazibal na eni nogi, stopil do mize in se z vso težo spustil na klop.

»Presneto je pri vas strmina,« je rekel, se odkril in si pogladil znojne lase. »Saj bi se človek kmalu ubil.«

»Ne, pri nas ni tako ko v dolini,« je rekla Anka. »Kdor ni strezav, si zlahka kosti polomi.«

Fant jo je pozorno pogledal. Ali cika na njegovo vinjenost? Nasmehnul se je prizanesljivo.

»Saj nisem veliko pil,« se je opravičeval. »Šele, ko sem stopil čez vodo, sem ga začutil.«

Bil je kar smešen v svoji zadregi. Anka je pogledala mater in bi bila skoraj v smeh prasila. Pogovor je obtičal kakor muha v pajčevini. Fant se je zopet nasmihal. Anka je gledala v okno.

Polajnar je nemiren meril izbo in čelo mrščil. Obhajali so ga taki občutki, da je pozabil na Ferjana in na vse, kar ga je pravkar mučilo.

IZ RAZSTAVE SLIK MATIJE JAME 1938

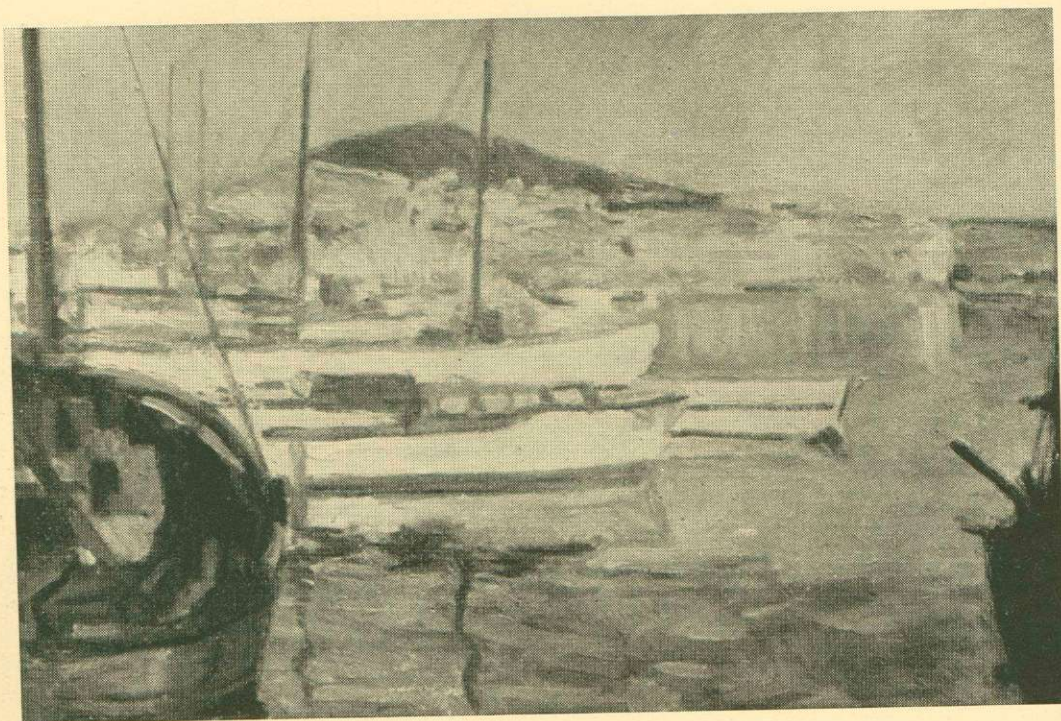
Sl. 8. M. JAMA: POMLAD

Sl. 9. M. JAMA: KRAVE OB POTOČKU

Sl. 10. M. JAMA: DEKLICA S KRAVAMI

Sl. 11. M. JAMA: SPLIT — MARJAN.

Bilo mu je, kakor da se mu je vsa teža življenja stisnila v en sam večer in mu legla na tilnik. Fanta je pogledoval po strani, izpod čela, s kratkimi, izprašujočimi pogledi. Žene se ni upal pogledati. In vendar jo je videl, kako sedi nepremična, skoraj brez diha, kakor vselej, kadar se je vsa zatopila v kako bridko misel.

Slednjič se je zganila, pridržano vzdihnila in stopila iz zapečka.

»Anka, pojdi in lezi!« je rekla zamolklo. »Lahko noč!«

»Lahko noč!«

Mati in hči sta odšli. Šele ko so se vrata zaprla, je Polajnar pogledal za Tono. Ali ju je hotela pustiti sama? Ob neki misli ga je mrzel srh spreletel po hrbtu. Posluhnil je: od zgoraj je prihajal šum lahkih korakov, ura je ječala. In se ni ustavil v svoji hoji, kakor da lovi a obenem podi spomine, ki so ga obletavali že na poti iz krčme... Noči, ko je bil prav tako nemiren in lahke pameti kakor zdaj Ferjan. Dnevi, ko mu je umirala mati in je slednjič sam ostal pri hiši. Jutro, ko je šel k poroki in je pred nevesto nenadoma planilo neko dekle in kričé kazalo na svoje obilno telo. Bila je doma iz oddaljene samote in je zato nihče ni poznal razen njega, ki je bil pobledel ko stena. Sramota je bila tako velika in očitna, da je nevesta pobegnila, on pa je odšel v drugo faro in se napil do nezavesti. Leto in dan je živel sam zase in se ni upal nikomur v oči pogledati. Potem je pripeljal nevesto iz sosednje fare, ženitovanje je bilo tiho, skoraj podobno pogrebščini. Sramota še ni bila pozabljena, tudi Tona je vedela zanjo, a mu je nikoli ni omenila niti s koncem besede ne, le kdaj pa kdaj ji je tiho pogledala iz oči. Šele ko so jima trije otroci zapored pomrli in je tudi ona zbolela, ji je v obupu ušlo: »Ne bova imela sreče, ker te je ona preklela.« Polajnar ni verjel v prekletstvo, a ob ženinih besedah mu je bilo, kakor da mu kliče zlo usodo nad glavo. Spozabil se je, da jo je udaril, potem pa se je zrušil in zajokal kakor otrok. Tone ni bil vzel iz ljubezni, pogosto je bil trd z njo, s tistim dnem pa se je ves spremenil. Iz občutka neke krivde se je bal še vsake njene tihe misli...

Dà, dà. Vzdihnil je. Obstal je ob kamri, ob stenski uri, in izpod čela strmo pogledal fanta. Zdelo se je, da išče svojih potez na njegovem obrazu. Ali je res on, ali se plaši le praznih strahov? Nasmeh in oči, kakor da Ferjan sedi pred njim.

»Ali nisi bil prej v krčmi?«

»Dà. Pil sem. Malo preveč sem pil.«

Polajnar je čakal, da mu pove, kdo je in odkod; fant pa se je le nasmihal in se od zadrege zopet pokrnil.

»Odkod pa si?« ga je vprašal naravnost, da bi se rešil negotovosti.

Fant je dvignil obrvi in se vzravnal; zdelo se je, da zbira ves pogum.

»Izpod Meljnika,« je odgovoril in se mu je čisto rahlo tresel glas.

»Izpod Meljnika... Oče, ali me ne poznate?«

Polajnarja je vroče spreletelo po telesu, občutil je omotico. Pa ni bil take sorte, da bi ga že prvi udarec pobil. Vsaj pokazati tega ni maral. Naglo se je zbral.

»Poznam te,« je rekel zamolklo. »Zdaj te poznam, četudi te še nikoli nisem videl... razen enkrat... a takrat si bil še v zibeli... Pa — kaj te je prignalo?«

In je zopet stopil po izbi. Četudi se je delal močnega, je bil tako vznemirjen, da ni mogel prestajati na mestu.

Fant je molčal.

»Kako ti je ime?«

»Blaž.«

»Blaž! Saj menda nisi prišel samo zato, da me vprašaš, ali te poznam?«

»Ne. Nekaj denarja bi potreboval.«

Polajnarju se je olajšalo. Prej se je bal, da je fant prišel zaradi česa hujšega, a sam ni vedel, kaj naj bi to bilo.

»Denarja hočeš? Ali ne služiš?«

»Seveda služim. A sem za pogreb dolžan. Vsega ne zmorem.«

Polajnar je obstal. Nekaj daljnega, na pol pozabljenega se mu je kakor z žarečo iglo srca dotaknilo.

»Kdaj je umrla?« je vprašal skoraj tiho.

»Pred mesecem... kar nenadoma... Saj bi lahko še živela, pa...«

Blaž je umolknil.

»Kaj jo je neslo?«

»Menda sušica. Pila je... preveč je pila... Pijanka je bila.«

Besede so bile le zaradi fantove vinjenosti tako surovo odkrite, vendar so moža čudno zadele.

»Blaž!« je vzkliknil in odšel do vrat. »Kako pa govoriš? Saj je bila vendar tvoja mati!«

Fant je bil zadet. Ovedel se je, zardel v lica, hkratu mu je rahla senca legla v zenice.

»Vam že lahko to rečem,« je dejal. »Zaradi tega ji nisem storil krivice. Ko je bila še živa, sem ji pomagal po svoji moči. Če ji je kdo kako krivico storil, to nisem bil jaz...«

Polajnar je strmé pogledal fanta, kakor da tega ni pričakoval. Ves čas se ni mogel sprijazniti z mislijo, da je to njegov sin, tako mu je bil tuj. Še toliko bolj tuj v tistem trenutku, ko mu je iz rahlo prikritega očitka nekaj sovražnega poblisnilo v vinjenih očeh. Zadelo ga je, da bi bil vzrožil, a je čutil, kako je brez moči.

»Ne govôri, ko ne veš, kako je bilo,« je zategnil. »Le ona bi imela pravico očitati... pa še ona le na pol... Ali ti ni povedala, da sem bil pri nji... da sem hotel popraviti?... Pa je nazadnje sama priznala, da ni za našo hišo...«

In si je mrzel pot obrisal s čela. Blaž je gledal očeta, oči so mu bile zopet plahe kakor prej, neopredeljiv nasmeh mu je visel na ustnicah.

Nekaj časa sta bila tiho.

»Koliko potrebuješ?« je vprašal Polajnar.

»Če mi kaj daste, je prav, če ne, je pa tudi dobro,« je rekel Blaž in se dvignil. »Saj sam nisem hotel, a so me silili drugi, češ da sem neumen... Ako ne bi bil malce od vina, si ne bi bil upal...«

Polajnar je stopil k stenski omarici in jo je odklenil. Iz škatle, ki je ležala na dnu, je vzel tri bankovce in jih z drhtečo roko položil na mizo.

»Ali bo dovolj?«

»Še preveč je... Saj ... lahko mi verjamete...«

»Le vzemi!«

Blaž je spravil bankovce. Vinjenost ga je popuščala; a bolj ko se je treznil, bolj mu je bilo nerodno.

»Hvala! Pa ne zamerite!« je očetu ponujal roko. »Zdaj se ne bova več videla.«

»Zakaj pa ne? Le še pridi! Jaz — jaz se te ne... sramujem... Le kadar prideš, je bolje, da se trezni kaj pomenimo.«

»Dà, dà. Pa me vendar ne bo. V svet pojdem, da se ogledam po čem boljšem...«

»Kakor veš, kakor veš...«

Blaž je odšel. Polajnar je obstal ob mizi in posluhnil v njegove korake, ki so se izgubili na klancu. Nato se je zbegano ozrl po stenah kakor človek, ki je zašel v čisto tuj kraj. Prestopil se je in se trudno sesedel na klop, roke so mu omahnile ob telesu. Prej je brzdal razburjenje, se delal hladnega, samozavestnega, a zdaj so mu pošle moči. Ni ga bilo izmučilo le duševno, ampak tudi telesno, kakor da je stežka donosil nečloveško breme. Misel na čudno igro naključja, ki mu je fanta prav ta večer privedla v hišo, se mu je komaj dotaknila zavesti. V hiši je bilo vse tiho, tiho zgoraj v kamri; žena gotovo ne spi, ampak strmi v temo in misli. Bal se je stopiti k nji in spregovoriti; še nikoli tako.

Glava mu je zlezla globoko na prsi. Še nikoli ga niso obhajali taki občutki, komaj tedaj, ko je bil Tono udaril in se nato razjokal ob njeni postelji. Bog ve, koliko časa bi bil tako sedel, da se ni izpod klanca razlegnil fantovski vrisk. Ferjan? Ob misli na sina ga ni več grabil srd ko prej, jezo je zamenjal neki drugi, težko opredeljiv občutek. Zdaj ne bi mogel govoriti z njim. Morda nikoli ne bo mogel... In se ga je tudi bal srečati.

Nategnil je uro in vzel luč, da odide v kamro. Ko je stopil v vežo, je zadel ob Ferjana; ta je bil fantovsko vesel in vès nasmejan.

»Dober večer, oče!«

»Dober večer!« mu je odgovoril. Fantov smeh ga je dražil. »Kaj se tako režiš?«

»Ha, to je tekel!« se je Ferjan glasno zasmeljal in od objesti začepetal z nogo. »Kar skozi grmovje, ni poznal klanca ne steze.«

»Tekel? Kdo?«

»Vrag ga pozna! Neki fant. Da bo drugič vedel laziti tod okrog!«

Oče ga je nekaj trenutkov strmo gledal. Zdelo se je, da mu hoče nekaj reči, a se je nato molče obrnil in odšel po stopnicah v kamro.

Žena še ni spala. Obrnjena je bila v zid in je tiho dihala. Postavil je luč na mizico in sedel na skrinjo, ki je zacvrkutala. Žena se ni ozrla ne se oglasila. Slek si je jopič, a ga je podržal v rokah, kakor da ne ve kam z njim, in gledal v posteljo. Ženin molk in nepremičnost sta ga čudno plašila in vznemirjala.

»Tona!« jo je poklical. »Tona!«

»Kaj?«

Dà, oglasila se mu je, a njen glas je bil skoraj tih, podoben odmevu globoke, zadrževane bolečine.

»Tona! Ali veš, kdo je bil pri nas?«

Žena je molčala. Bila je tako mirna, kakor da zadržuje še dihanje.

»Tisti... tisti je moj sin,« je izgovoril z obupno odločnostjo, vrgel jopič na skrinjo in se dvignil. »Moj sin... Blaž...«

»Saj se mi je... koj zdelo... Vedela sem,« so se Toni trgale besede.

Vedela je! Polajnar je stopil po kamri. Tona je vedela. Spoznala ga je, morda prej ko on, bolj s srcem ko s pametjo. Nji bi ničesar ne bilo mogoče prikriti. Saj ji tudi ničesar ni prikrival. A ni želel, da bi preteklost kdaj živa stopila v hišo, ne zaradi sebe, zaradi nje-nega občutljivega srca... In ga je skoraj užalilo, ko je zaslišal, da žena pritišano joče, hkratu se je tega prestrašil.

»Tona, Tonca!« mu je pol očitajoče, a pol tolažeče pel glas. »Ne jokaj! Zakaj jočeš? Ali sem mar jaz to hotel? Ali sem mar...«

»Saj vem,« je jecljala med hlipanjem. »Pusti me, naj se izjočem! Saj ti ničesar ne očitam... Le tako neumna sem... tako neumna... Saj je vse dobro... Nič mi ni treba govoriti... Saj se mi smiliš... tudi ti...«

Besede so možu težko legale na srce, a obenem so mu bile tudi v olajšanje. Dà, Tona je razumna in dobra... razumna in dobra... Ustnice so mu zadrhte. Moj Bog, saj se je bil še sam sebi zasmilil, ko je stal v veži pred Ferjanom.

»Vse pride nad človeka,« je zastokal in se prestopil. »Vse! Vse mu pade na glavo, prej ali slej, in ga potlači, kadar najmanj pričakuje... Zato se bojim tudi za Ferjana, ki je še mlad in neumen... tako hudó neumen...«

Tona je tiho pohlipavala. Zdelo se je, da je napeto posluhnila v njegove besede. Ko je umolknil, je obrnila obraz in ga s solznimi očmi pogledala, ki je kakor izgubljen, s sklonjeno glavo stal sredi kamre.

»Kaj je s Ferjanom?« ga je vprašala. »Zakaj mi ne poveš?«

»Saj ti povem... Nima pomena, da bi ti prikrival. Neke besede sem slišal o njem... v krčmi... Pa se nikar preveč ne žalosti zaradi tega. Kar je, je; bo že kako... Da nam uganja sramoto s Petranovo

Meto... O, hudič vendar!« je zacepetal z nogo, tako težko in hudo mu je bilo vse to izreči.

»Jezus!« je zaječala Tona.

Ni zajokala, zaprla je oči. Zdelo se je, da se je za trenutek zaklenila vase in da tam moli ali trudno razmišlja. Dà, saj o tem je že slišala. Anka je bila prinesla z vasi. Pa ni mogla in ni hotela verjeti; prepričevala se je, da ni resnica. Možu se ni upala povedati, ker se ničesar ni tako bala ko zdrahe v hiši. Zdaj je verjela, morala je verjeti. Tako jo je zgrabilo za srce, da bi bila zavpila, a tedaj ni mislila nase. V tistem trenutku se ji je mož huje smilil, bolj se ji je zdel potreben tolažbe... Pogledala ga je.

»Saj morda ne bo tako hudo,« je rekla. »Saj Ferjan morda ne misli resno...«

»Tona, kaj pa govoriš!« se je mož zgrozil. »Če resno misli, je hudo, če ne misli resno, je — lahko še hujše... Saj ti ne veš, ne moreš vedeti. Jaz vem... Le dobro pomisli! Tona! Jaz ti ne bom govoril...«

»Moj Bog! Saj vem... vem...«

Polajnar je zopet sedel na skrinjo. Tona je nagosto mežikala, ustnice so se ji nabirale v gube, kakor da s silo zadržuje žalost. Nekaj časa sta bila čisto tiho. Vse je bilo tiho, le v luči je cvililo. Težko, z muko sta lovila misli, ki so se jima drobile pod občutki.

»Ali se je Ferjan vrnil?« je slednjič Tona vprašala.

»Da.«

»Ali si mu kaj — rekel?«

»Ne. Nisem mogel. Saj veš, da ne morem... Saj razumeš. Vse moči mi je vzelo. Reci mu ti! Ti mu reci!«

Žena je vzdihnila.

»Ti mu reci!« je mož ponovil. »Ti to laže storiš... Tebi nihče ne more česa očitati, niti v mislih... Tona!«

»Bom,« je rekla žena mehko. »Poizkusila bom. Saj ne bo tako zakrknjen, da ne bi razumel... Jeli, da ne? Ti pa zdaj lezi!« se mu je ljubeznivo nasmehnila. »Lezi in ne misli več na to! Bom že jaz... kakor bom znala...«

Mož se je dvignil, stopil do postelje in ženo z raskavo roko pobožal po licu.

»Tonca!« je zajeceljal. »Tonca!«

Ženi so nove solze navrele v oči. Tedaj je tudi njega premagalo. Z naglimi koraki je stopil iz kamre in se usekoval pred vrati.

Za okni je ležala temna, vlažna pomladna noč. Z neba so migotale medle zvezde, na obronkih so se svetile redke luči, ki so ugašale druga za drugo. Bilo je vse tiho, tiho, le iz grape je zamolklo voda šumela.

SLOVENSKA NARODNA BALADA O LEPI VIDI

Lepa Vida v Prešernovi bridko tragični lirični baladi, spesnjeni po Smoletovem zapisku nič manj tragične, a epsko objektivne prastare narodne balade »Od Vide«, je že od nekdanj mikala naše pisatelje in pesnike, pa tudi naše znanstvenike.

Jos. Jurčič je napisal na tej osnovi romantično realistični roman o nezvesti ženi, mladi razvajenki, neskušeni in nezreli edinki s Krasa, ki najprej od »starega«, resnega moža in malega sinčka pobegne z bogatim trgovčičem lahkoživcem »čez morje« v Benetke, nato pa, sama spet prevarana, ubeži domov k možu — v pogubo možu in sebi. Risto Savin je to zgodbo porabil za opero, Jos. Vošnjak za žaloigro, le da je iz Vide naredil hčer zadolženega visokega uradnika, ki hčer tako rekoč proda, in da je laškega trgovčiča povišal v grofiča.

Ivan Cankar si je v »Lepi Vidi« ustvaril simbol za neskončno hrepenenje na zemljo priklenjenega in za srečo koprnečega človeka, iz trde resničnosti k nebeškim vzorom se vzpenjajoče človeške narave; to goni človeka, posebno slovenskega človeka, iz domovine v tujino in iz tujine spet domov, kakor je to upodobil Ivan Cankar v poslednjem poglavju povesti o Kurentu, ko se izseljenci, veselja, mladosti, življenja žejni, ob pogledu na pomorsko mesto in na širno morje poslavljaajo od »črne domovine, lačne in žejne matere«, z vzklikom: »Od tod — pa če v smrt ali raj«; a takoj po odhodu, ko siv oblak, temna slutnja, zasenči barko, zapojo domovini žalostno slovo: »Še zadnjikrat se nam nasmej, o domovina, uboga, nad vse ljubljena! Nasmej se nam mrtvim! Kaj je brez tebe veselje, mladost in življenje?« A kdor čuti in gleda globlje, vé, da to hrepenenje ne najde utehe na tem svetu, ampak šele na poti »do zvezd... do zvezd«, po smrti (Lepa Vida); tako tudi sam pesnik v hipu, ko vpričo Smrti izpove svoje najvišje vzore: »Mati!« — »Domovina!« — »Bog!«, zagleda v Smrti »svetnico odrešenico, ki se smehlja kakor mati otroku, ki je ozdravel, in spozna njeno ime: Življenje, Mladost, Ljubezen (Podobe iz sanj — Konec).

Nekako podobno kakor Cankar je videl dr. Avgust Žigon v »Lepi Vidi«, tej stari baladi iz dni pradedov, s spomini še o zamorcih Mavrih, upodobljeno bogato poezijo morja »in še ono drugo morje«, ki je »ženska in njena elementarna natura. Globoka balada, tragedija o nemirnem valovanju hrepenenja človekovega tja nekam v daljavo, nekam od tod! In vsa tragika v njej, pragloboka tragika tega hrepenenja — brez odrešitve!« (DS 1927, 42.)

Nasproti temu pa si univ. prof. dr. Jak. Kelemina razlaga lepo Vido kot demonsko bitje (t. j. bajeslovno poosebitev naravne sile

ali naravnega dogodka), bajeslovno podobo lune (Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, DsM 1930, 25), iz morja potujoče (n. d. 23), soprogo in sestro nebeškemu vladarju Sventovitu, »ki postane nezvesta svojemu soprogu, ki ga (hrvaška) pripovedka imenuje Ban Strahinja, Strahor, in celo pomaga roparju, ki je, kakor v naši tradiciji, zamorec ali Arabec« (23).

Najbolj sta dojela vnanjo zgodbo ter duhovno in čustveno vsebino narodne balade o Lepi Vidi nedvomno Ivan Cankar in dr. Avgust Žigon; kajti tisti, ki so gledali na lepo Vido kot na prešušnico, tako Jurčič kakor Vošnjak, Risto Savin kakor Jakob Kelemina, si zgodbe in vsebine narodne pesmi niso prav tolmačili. Motiv prešuštva je baladi o Lepi Vidi prav tako tuj kakor romanci o rešitvi Matjaževe ugrabljene neveste Alenčice, in najsi bi se Vidin »ubeg« v Smoletovi inačici in Prešernovi pesmi še tako skladal s podobnim dejanjem nezveste žene v drugih narodnih pesmih in pripovedkah, n. pr. v Mladi Zori, ki je prav za prav nezvesta žena kralja Salomona. O tem priča že Smoletova inačica sama po sebi — sicer bi ji španska kraljica pač ne bila tako naklonjena —, še bolj pa druge ohranjene in objavljene inačice te narodne balade.

V Smoletovi inačici, ki jo je v prvotni obliki iz Korytkove zapuščine priobčil dr. Avgust Žigon in ji dodal med drugimi teksti tudi fototipični snimek Prešernove prvotnejše redakcije (DS 1927, 37 sl.), se res zdi, kakor bi šlo v tej pesmi za lahkomiseln pobeg nezadovoljne žene in za njeno prepozno kesanje. Vendar pa se vse podrobnosti v baladi strinjajo, da je stvar drugačna, da gre za zvijačno ugrabitev jetnice — sužnje. Kako pa drugače! Komaj Vida »v barko je stopila« in je barka »od kraja odtegnila, * Začela jokati lepa Vida,« a noben jok, nobeno kesanje, nobena prošnja ji več ne pomaga: sužnja je. »Un jo je prepelal u špansko deželo * Španski kraljici«. Ker pa poznejši rodovi, ko že davno ni bilo nobenega suženjstva več, tega niso razumeli in razumeti tudi niso mogli, so začeli o tej ugrabitvi drugače misliti in drugače — peti. Da beseda zamorec v pesmi ne pomeni črnca, ampak Mavra, t. j. arabiziranega Mavretanca, afriškega ali španskega mohamedanca, je že nekaj časa znano (prim. Grafenauerjevo Slovensko čitanko za višje razrede, I, 1921, str. 291; Jurčič, Spisi, 7. zv., Jugoslovanska knjigarna v Lj., 1922, str. 182 sl.; dr. Avg. Žigon, DS 1927, 42); prav tako, da so ti Mavri bili pomorski razbojniki, pa tudi trgovci, ki so kupčevali posebno z blagom z vzhoda, z arabskimi zdravili in — s sužnji; pogosto pa so bili oboje: trgovci in razbojniki. Tudi zamorec v naši pesmi je tak arabski trgovec: Vido že pozna od prej, Vida njega tudi; od tod prav pristno trgovčevsko vprašanje po zdravju: »Kaj je tebi, lepa Vida, * Ki nisi več tako lepa, kakor prva leta?« Od tod tudi Vidin odgovor: »Doma imam starega moža ino bolno dete; * Stari (vse noči) prekašljeuje, dete prejokuje!« Taka vprašanja še danes lahko slišiš kar redno od potujočih kupcev in drugih trgovcev.

Ni dvoma, da »črni zamorc« v prvotni obliki naše balade lepo Vido s kakim blagom izvabi na ladjo in jo tako brez njene vednosti in privolitve odpelje. Že bizantinska pripovedka o trojanski vojski (srbski prevod se je ohranil iz 15. stoletja) pozna to zvijačo: carica Gulida (Helena) gre v odsotnosti carja Siona (Menelaja) le z nekaterimi služabnicami na Aleksandrovo (Paridovo) ladjo, da bi si tam ogledala njegov plašč, okrašen z zlatom, biserjem in dragim kamenjem; »Aleksander zapove in ladja odjadra in na njej tudi carica Gulida; tako jo prepeljejo v veliko trojansko mesto«. Tako izvabi tudi mladenič v srbski narodni pripovedki o »Zlatorunem ovnu« kot trgovec carično iz tujega carstva na svojo ladjo, polno čudovitih dragocenosti, in jo kot nevesto odpelje k svojemu carju — a naposled zaradi carjeve nehvaležnosti in zlobe sam dobi carično in carstvo (Vuk St. Karadžić, Srpske narodne pripovetke, št. 12. izdaje iz l. 1853, str. 86 sl., 3. drž. izd., 1935, 59 sl.). Tako privabi tudi Tarakaško, »gost zamorjanin« (ali Ivaška povarjeny ali Ivaška Torokaška, gost zamorski), v ruskih bylinah o carju Salomonu Salomonovo ženo Salamanido (Solomonido, Salamanijo), da gre gledat njegovih »tovarov zamorskih«, jo tam opoji s pijačo pozabljenja, »pitjem zabuščim«, in jo tako po zvijači odpelje k svojemu carju Vasiliju Okuloviču (Okuljeviču) na Kudrijansko ali v Carigrad (Rybnikov, Pjesni, II, št. 52, 53; III, št. 56). Isto prevaro vidimo tudi v srednjevisokonemškem narodnem epu o »Kudruni«, le da tam irska kraljična Hilda, Hagnova in Hildina hči, Horantovo snubitev za danskega kralja Hetla usliši in ima ogledovanje dragocenega blaga v tovorni ladji le ta namen, da zamoti Hildinega očeta, ki je dotlej vse snubitvene poslanca dal obesiti, in njegovo spremstvo; Hildo medtem z brzoplovno poglavitno ladjo odpeljejo ženinu naproti (Kudrun, 7. spev).

Da so nastopali pomorski razbojniki kot trgovci, to je bila pač priljubljena in uspešna zvijača; ni čuda, da se ta motiv v narodni poeziji obmorskih narodov tolikrat ponavlja.

Da je bil »črni zamorc« v prvotni obliki »Lepe Vide« res tak mavriški trgovec in pomorski razbojnik, o tem nam priča druga inačica te balade, ki jo je l. 1868 v Kropi zapisal R. Poznik in jo je pela Mica Štularjeva (SNP, št. 75). Tam toži Vida zamorcu:

»Doma imam hudega moža,
Hudega moža, mlado dete,
Noč pomine, dan pozajde,
Moje dete nikol' ne vtihne.«

Zamorec pa ji pravi:

»Jaz imam vse sorte kadila,
Da boš dete ž njim kadila.«
Mlada Vida je šla, kadila zibelo.

Pravilno bi se moralo povedati, da je šla po kadila na barko. To nedvomno dokazuje nadaljevanje, ki se glasi:

Morče zažene to barko,
Mlada Vida je tolkanj žal'vala:
»Kaj moje dete počenja!«

In zdaj šele jo začne zamorec tolažiti in ji praviti, kako se ji bo pri njem dobro godilo.

Druga polovica pesmi je v bistvu taka kot v Smoletovi inačici, le da Vida ni dovilja španskega kraljiča, ampak zamorčeva sužnja (ali žena). Vida vprašuje luno in sonce, kako je na njenem domu. Sonce ji sporoči:

»Tvoje dete pri kraj' morja gori in doli teče
No svojo ljubo mater kliče.«

Dodan je še sklep, le da ni ves ohranjen: Vida prosi sonce:

»Sonce, naj grem s taboj domu.«
»O tiho, tiho, mlada Vida!
Z manoj boš težko hodila.«

Naposled pa jo sonce menda le usliši in jo pripelje domov. Ker je metrična oblika tega sklepa čisto drugačna kot prastari začetek, ta sklep vsebinsko nedvomno ni prvoten.

Popolnoma prepričevalen dokaz, da je zamorec prvotno trgovec in pomorski razbojnik, nam daje najnovejši zapissek te balade iz Ihana; pesem je pela dr. Antonu Brezniku, ko je bil še gimnazijec, Korezova Jera¹, priobčil jo je pa iz zapuščine Breznikovega učitelja univ. prof. Karla Štreklja šele dr. Pavel Strmšek v ČZN, 20, 1925, str. 93.² Glasi se:

Mvada Vida ja štrene prava
Pər kraj murja na belmo pėsć.
Pərke jnə ja pərpwávava písana barka,
Notər ja biw čàrən zamurc.
Tko ja reku čàrən zamurc:
»Kaj ja tjàb, mvada Vida?
Káj z bwà górs ta pàrve leta!«

¹ Korézova Jera je bila doma v Maki Loki v hiši, ki stala tam, kjer je bila poprej koliba za grajskega psa Koréza; hiša je dobila od tega psa ime pri Korézu. Jera je bila prav svojevrstna ženska. Bila je stara samica in je stanovala v starih dneh v Ihanu. Nekoč se je ustavil pri hiši orožnik in je Jero vprašal, ko je bila sama doma, kje je òn. »V gostilni,« je dejala Jera. Ali ga gre kdaj v gostilno iskat, jo vpraša orožnik. »Časih ga grem,« je odgovor. »Ali pa pride kdaj sam domov?« »O tega pa nikoli!« »Kakšen mož pa je vendar to?« »Kakšen mož! Saj nisem omožena! Hlebec je, hlebec!« (Po sporočilu dr. Antona Breznika.)

² Ker je tisk v ČZN tipografsko izkvarjen, sem si oskrbel pravilen zapissek od g. ravn. dr. Ant. Breznika samega.

»Jàst sàm bíva uhkà górs ta pàrve leta,
 Dej pa jmam hæduabnə dete,
 k noč mine, dan pothine,
 Pa hæduabnə dete na pomoukne.«
 Tko ja reku čàrən zamurc:
 »Pejd le notər, mvada Vida,
 Jàst pa jmam takšnə korejncə,
 De, k boš ti dete skopáva,
 Pa bo preci mərno postáv.«
 Šwà ja notər mvada Vida.
 Naprédən se ja Vida gwàr skwaníva,
 Ja že na sredə murja bíva.
 Tko ja rekva mvada Vida:
 »Kaj boš ti, dete, počévə,
 K na boš matere jmévə.
 Ráj čəm na sred murja skočit,
 Kokər pər tjàb se, čàrən zamurc, vazít.
 Kokó boš se miw jokávə,
 k na boš matere jmévə.«
 Vida ja pa svet kríš striva,
 Na sred murja ja notər skočiva.

Prvotna vsebina balade je torej ta: mavriški pomorski razbojnik, ki ga ljudje poznajo kot trgovca, Vido prekane in ugrabi ter jo odpelje zase kot sužnjo ali pa proda na Španško. To seveda ni krščanska Španška, ampak mavriški kalifat, ki je imel središče v Kordovi. Španška kraljica tudi ni nikaka krščanska kraljica, ampak žena kordovskega kalifa ali drugega mavriškega velikaša (emira). Tako se nam kaže usoda nesrečne žene še v vse temnejših barvah, njena tragika pa nas toliko bolj pretrese.

Pesem o lepi Vidi je torej res, kakor pravi dr. Avg. Žigon (DS, 1927, 42), »zelo stara balada naša, s spomini še o zamorcih Mavrih, z odmevi iz orient; celo motiv o kraljevski zlati ‚kupici‘ je orientalski.« Prav to nam pa more povedati tudi kaj o času, kdaj je prišla ta snov v našo narodno poezijo; saj se je moglo to zgoditi samo v takem času, ko so podobni dogodki le prevečkrat vznemirjali prestrašene naše pradede.

Mavri so kot sloviti pomorski razbojniki že od 8. stoletja dalje, ko so zavzeli skoraj vso Španijo, gospodovali po vsem Sredozemskem morju in od 9. stoletja dalje — po smrti Karla Velikega — so plenili po vseh njegovih obrežjih. Ko je v sredini 10. stoletja kordovski kalif združil afriške in španske Mavre v eno državo in imel v svoji oblasti tudi Sicilijo, nekaj časa tudi Kalabrijo in dele Apulije, tedaj so plenili mavriški razbojniki celo globoko v notranjost evropskih dežel, saj so se l. 930. vgnezdili celó na Velikem sv. Bernhardu, ki je tedaj dobil priimek Hudičeva gora (Teufelsberg). Gl. G. Schmeller, Kirche und

Kultur im Mittelalter, II², 1929, str. 8. V 9. stoletju je moral papež Janez VIII. — tisti, ki je rešil sv. Metodija iz nemške ječe — plačevati Mavrom celo težko dán, da je rešil Cerkevno državo plenitve. Te plenitve so trajale blizu do križarskih vojska. Pomorsko plovbo pa so vznemirjali pomorski razbojniki iz severne Afrike, posebno iz Tunisa, še globoko v 19. stoletje. Vendar pa nam pravi že španska kraljica, ki ji lepa Vida služi, t. j. žena mavriškega emirja ali kalifa na Špan-skem, da je snov naše balade vsekako še iz srednjega veka; skrajna meja bi bila l. 1492., ko so Španci zavzeli Granado.

Posebne razmere na Jadranskem morju — posebno zgodnji razvoj beneške pomorske sile — pa so povzročile, da je bilo Jadransko morje s svojimi obalami v visokem in poznem srednjem veku varnejše pred Mavri kakor pa odprto Sredozemsko morje. Jadran se je Mavrom odprl, ko so l. 827. zavzeli Sicilijo in se vgnezdili tudi v Kalabriji in ob obrežnih krajih tudi drugod v Spodnji Italiji, posebno ob vhodu v Jadransko morje, n. pr. v Bariju. Saraceni so tedaj ogrožali ne le vasi, ampak tudi utrjena dalmatinska mesta, l. 866. so oblegali celó Dubrovnik. V tem času so plenili seveda po mili volji po vseh obrežjih našega Jadrana. Uplenjene sužnje pa so vozili v afriška in španska pristanišča tudi Benečani; saj so bile Benetke v tistem času poglavitni trg za sužnje iz slovanskih krajev. Znano je, da so Nemci tja prodali tudi mlajše in krepkejše izmed Metodijevih učencev, da pa jih je odkupil tamošnji bizantinski poslanik (grško Žitje sv. Nauma; prim. Grivec, Žitje Konstantina in Metodija, str. 29—30). Ni bilo brez vzroka, da je hrvaški kralj D o m a g o j pomagal italaskemu kralju in rimskemu cesarju Ludoviku II. Saracenom jemati Bari in da je bil neizprosen sovražnik Benečanov. Mavri, ki jih je podpirala nesloga krščanskih držav in vladarjev, so ostali gospodarji Sicilije prav do 11. stoletja, ko so jim jo v letih 1069—1091, torej še pred prvo križarsko vojsko, vzeli francoski N o r m a n i.

Od 9. do 11. stoletja, to je torej čas, ki ga nam riše naša »Lepa Vida«.

Za tako veliko starost govori tudi metrična oblika »Lepe Vide«:

Lépa Vída pelníce prála
Pri kráju morjá na sínji skáli.
K njí se je pripéljal črni zamórc.
Takó je rékel črni zamórc:
Káj si je tébi lépa Vída...

itd. Prim. tudi inačico iz Ihana!

Že dr. Avgust Žigon je čutil svojskost te starinske ritmike: dodelna dolga vrstica, vsaka z dvema močnima poudarkoma, brez rime, a s pogosto aliteracijo. To nas spominja na ritmiko naših najstarejših zagovorov, posebno v najstarejših sestavinah njihovih, vražnih izrekih (gl. ČZN, 32, 1937, 278):

Krístus in sv. Péter sta šlá po svétu.
 Príšla sta ... do vóde Jórdanove
 Šlá sta čez vódo, Péter je pádel
 v vódo in je zavpíl: Krístus, pomágaj!
 Kóst stopi h kósti, sklép k sklépu,
 kíta stopi h kíti, žíla stopi k žíli,
 mesó stopi k mésu, mózek stopi k mózku,
 krí stopi h krvi, vóda stopi k vódi,
 kóža stopi h kóži, móč pa k móči!

Podobno ritmiko ima tudi staroruska epika, ohranjena v starih letopisih in v pesmi o pohodu kneza Igorja (Slovo o polku Igorjevě):

Ne lépo li ny bjášet, brátie, náčati,
Bi li nam ne bilo lepo, bratje, začeti
 stárymi slóvesy trúdnyh póvěstij,
s starimi besedami žalostne povesti
 o pólku Ígorjevě, Ígorja Svjatosláviča?
o pohodu Igorjevem, Igorja, sina Svjetoslavovega?

Ali:

Togda Igor vbzrě na světloje sólnce
Tedaj je Igor pogledal na svetlo sonce
 I vídě ot njegó tmóju
In videl od njega s temó
 Vsjá svoja vója pokrýty.
vso svojo vojsko pokrito.

Skupni vir tej ritmiki, stari slovenski in staroruski, je iskati v starogermanski epski dolgi vrstici, sestavljeni prav tako iz dveh polovic, ki imata vsaka spet po dva miselna poudarka in sta povezana z aliteracijo³ (Stabreim = Buchstabenreim), n. pr. (ČZN, 1937, 277):

bén zi béne blúot zi blúoda,
 kost h kosti, kri h krvi,
 líd zi gelíden, sóse gelimida sin.
 členek k členku, kakor da sta zlimana.

V slovenskih in v ruskih vrsticah se ta ritem seveda ni ohranil več popolnoma čist, aliteracija ne veže vseh vrstic, morda jih v slo-

³ O sorodnosti pesemske vrstice »Slova o polku Igorjevě« s staroislandsko in germansko epsko dolgo vrstico gl. Evg. Ljackij, Slovo o polku Igorjevě (rusko), v Praze, 1934. Nakladem Slovanského Ustavu, str. 161 sl. in op. 160, str. 219 sl. Tudi sicer se Slovo v marsičem sklada s starogermansko poezijo, kar sta spoznala že Dobrovsky in J. Grimm. Prim. Ljackij, n. d., op. 158, str. 219, str. 140 sl., op. 150, str. 216 i. dr.

vanščini nikoli ni,⁴ vendar je pa še mnogo ostalo; dolge vrstice z dvema dvopoudarnima polovicama se menjavajo v »Lepi Vidi« in v »Slovu o polku Igorjevem« z drugačnimi vrsticami, često rimanimi;⁵ a pravih vrstic je še lepo število, tako da sorodnosti ni mogoče preslišati.

Tudi jezik govori o starosti naše pesmi: jezikovni zaklad je v nasprotju s povprečno našo narodno pesmijo tako čist, kakor je pred 19. stoletjem le v najstarejših naših jezikovnih spomenikih, očenašu, veri in v brižinskih spomenikih.

Tako je najlepša naša narodna balada, pesem o lepi Vidi, tudi naša najstarejša narodna balada. Ni čuda, da je imela toliko privlačne sile prav na naše največje duhove, na Prešerna in Cankarja.

⁴ Gl. Ljackij, n. d., op. 160, str. 219, ki citira P. Abichta (Das südrussische Igorbild und sein Zusammenhang mit der nordgermanischen Dichtung, Breslau, 1906): Alliterationen gibt es in unserem Liede sehr viele, jedoch bilden sie nur einen gelegentlichen poetischen Schmuck der Rede, nicht ein Bindemittel der Halbverse. Zur Stabreimdichtung gehört eine vorn betonende Sprache, wie die germanische...

⁵ O rimah v Slovu o polku Igorjevem gl. Ljackega, n. d., str. 162 sl., op.

EMANUEL KOLMAN

MATI

Merim korake do tvojega doma
skozi svetlobo zlatih dolin,
beli potoki hitijo skoz loke,
zarjica gleda preko planin.

Mati! Ni, mati, te odnikoder,
oj ko te kliče... mati, tvoj sin,
oj ko te išče... glej, ki te ljubi...? –
S soncem odhaja zarja višin.

Merim korake do tvojega doma
v hladno samoto sredi cipres...
Z mano le veter toži in roma.

Mati, o mati, v mehkem snu spiš
v noči, ko s temnih, tihih dreves
rosa kropi na grobu ti križ.

DANTE ALIGHIERI

VITA NUOVA¹

Novo življenje — Prevel J. D.

Predgovor

V nekem delu knjige mojega spomina se nahaja nadpis: Incipit Vita Nova. Pred tem nadpisom je malo branja vrednega; pod njim pa vidim zapisane besede, ki jih nameravam obelodaniti v tej knjižici, če ne vseh, pa vsaj njih bistveno vsebino.

I

Devetkrat izza mojega rojstva se je bilò že sonce na svojem krogotoku vrnilo skoraj na isto točko, ko se je mojim očem prvič prikazala zdaj v večni slavi živeča gospa mojega srca, imenovana od mnogih Beatrica, ki niso vedeli, kako naj jo imenujejo. Imela je za seboj že toliko let življenja na tem svetu, da se je v tej njeni dobi zvezdnato nebó zasukalo proti vzhodu za dvanajstinko stopinje, takó da se mi je prikazala nekako ob pričetku svojega devetega leta in sem jo jaz videl skoraj ob koncu svojega devetega.²

¹ Prevajalčeva pripomba. Središčna oseba v Divini Commedii je Beatrica (it. Beatrice, izgov. Beatrice). Seveda že poveljučana. O njenem zemskem življenju pa govori Dante v svojem prvem spisu Vita nuova. Kdo je bila Beatrica? Nekateri mislijo, da njenega rodbinskega imena ne bo svet nikoli izvedel; drugi — med njimi zdaj najbolj poučeni dantolog Michele Barbi, Dante, Firenze, 1933 — pa se nagiblje k mnenju, da je bil njen oče firenški meščan Folco Portinari. — Vita nuova je (časovno) prva avtobiografija v svetovnem slovstvu. To vedeti zadostuje za razumevanje. Pač, še dve dejstvi: 1. da se je Dante rodil v Firenci v maju l. 1265., Beatrica pa istotam l. 1266., a da je umrla že dne 9. junija l. 1290; 2. da so si tedaj pesniki pošiljali (tiska, revij še ni bilo!) svoje pesniške proizvode v presojo. Dante je kmalu vse prekosil. (Lepoto išči seveda v izvirniku!) L. 1292. ali 1293. je odbral nekaj svojih pesmi, sonetov in kancon, jih povezal s prozo ter to delce izdal pod naslovom Vita nuova. Morda bi se lahko reklo tudi: Izza mladih dni. Ali tudi: Knjižica o Beatrici. Ima 42 kratkih poglavij, med katera so vpleteni sonetje in kancone. Po notranjem ustroju se razločijo nekako trije deli: I. gre od pogl. 1. do 16.: tu Dantejeva ljubezen še nima čisto določnega značaja, ni še niti čutna niti idealna, bori se še med čutnostjo in razumom; silno hrepeni, da bi jo videl, da bi mu odzdravila, pa toži, ko mu pozdrava ne vrne. II. del: pogl. 17. do 27.: ljubezen Dantejeva je že vsa idealna, nič več ne toži, srce je veselo; III. del: pogl. 28. do 42.: Beatrica umrje, poet žaluje, neka druga plemenita žena ga tolaži, končno — pripoved o slavi Beatricini v nebesih, napoved Divine Commedie.

² Kot izvrsten uvod v Vita nuovo nam lahko služi, kar je zapisal univ. prof. dr. Izidor Cankar v svoji Zgodovini likovne umetnosti v zahodni Evropi, II. del, 2. snopič, Slov. Matica, 1933, str. 173. nsl., tam, kjer začenja razpravljati o gotški umetnosti, o prvih gotških katedralah in kjer primerja arhi-

Prikazala se mi je oblečena v obleko najplemenitejše barve, kot kri rdeče, ponižne in spoštljive, prepasana in okrašena, kakor je pristojalo njeni otroški dobi. V tistem trenutku, to moram po resnici povedati, se je duh življenja, ki prebiva v najgloblji kamrici srca, začel tako močno tresti, da se je to v utripih moje krvi strašno poznalo; in dejal je tresoč se te besede: *Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi.* (Glej, bog, silnejši od mene, prihaja, da bo nad menoj gospodoval.)

Tisti trenutek se je začel duh čutov, ki prebiva v oni vzvišeni kamrici, v katero vsi duhovi čutov donašajo svoje zaznave, zelo čuditi in je, govoreč posebej duhovom vida, dejal te besede: »*Apparuit iam beatitudo vestra.*« (Že se je prikazala vaša blaženost.) Tisti hip je začel jokati duh narave, ki prebiva v onem delu, kjer se vrši naša prehrana, in je jokajoč dejal te besede: »*Heu miser, quia frequenter impeditus ero deinceps.*« (Gorje meni nesrečnemu, ker bom odslej pogosto oviran.) Od tedaj, pravim, je Amor gospodoval nad mojo dušo, ki mu je bilà tako naglo zaročena, in je začel dobivati tako moč in takó nesporno gospodstvo zbog moči, dovoljene mu od moje domišljije, da sem moral čisto vse delati po njegovi volji. Večkrat mi je ukazal, naj skušam videti njo, rosnomladega angela; zato sem v svoji deški dobi večkrat šel, da bi jo iskal, in sem jo res videl takó plemenitega in hvalevrednega vedenja, da so se prav gotovo mogle nanjo obrniti one besede Homerjeve: »*Ni, se zdi, hčerka umrljivega*

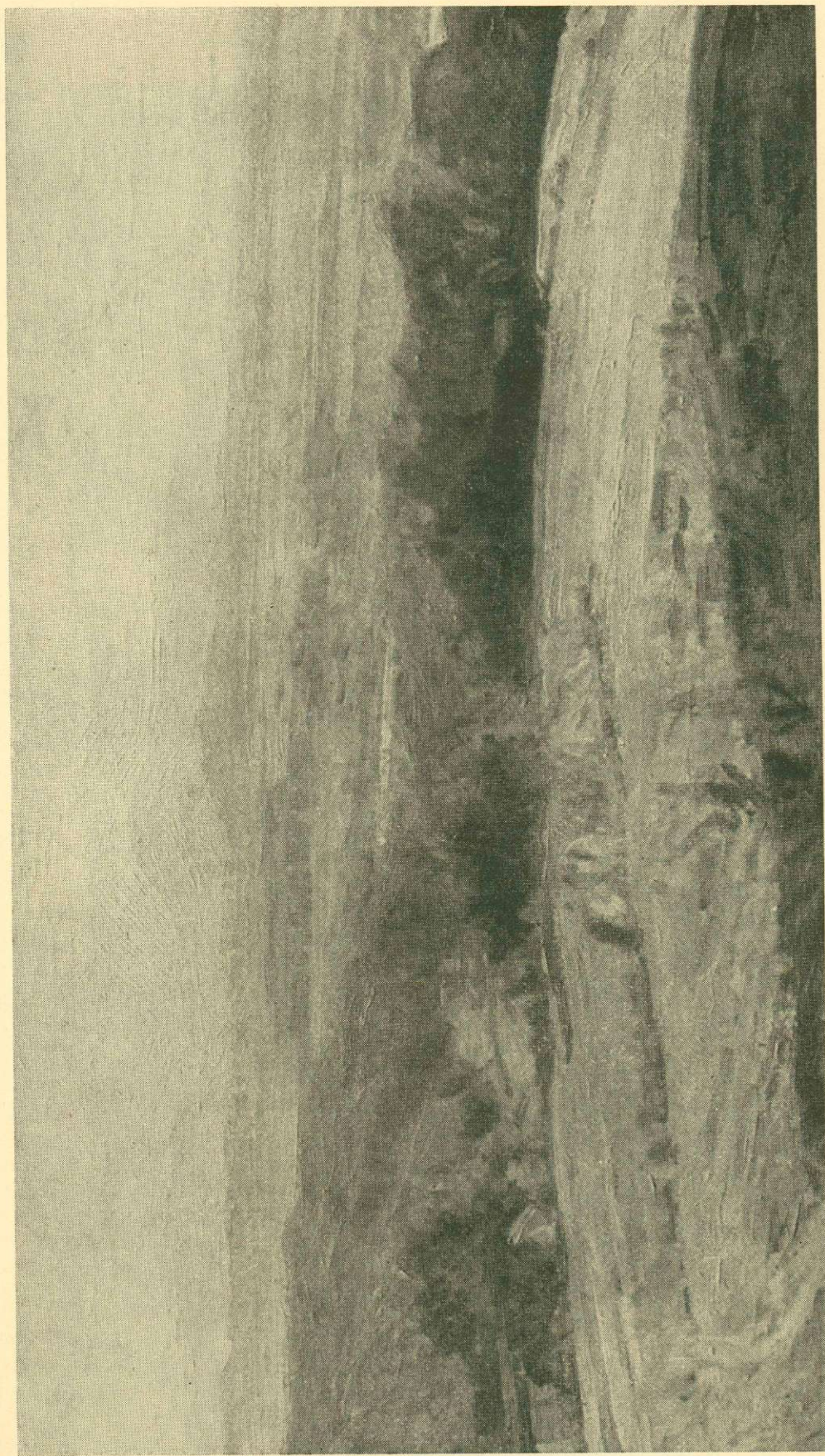
tektoniko Divine Commedie s tako gotško katedralo. S hvaležnostjo sezímo po tistem Cankarjevem komentarju in ga ponatisnimo!

»Beatrica je živa, historična, in vendar abstraktna, tip lepote in vse popolnosti (*»distruggitrice di tutti i vizi e regina delle virtù«*), realna in vendar skoraj brezosebna, kakor fiziognomije ljudi v slikarstvu, ki je tedaj nastajalo. Dante natanko opaza svoje psihološke doživljaje, globoko vzburkanost svoje duše in telesa, ko ga Beatrica pozdravi ali ko se ž njo slučajno snide, a prav tako natančno opisuje tudi svoje sanje, polne simbolične pomembnosti: Dante zavrača vsako drugo ljubezen, ko Beatrica umrje, kot podlo slo (*»desiderio malvaggio e vana tentazione«*); in čeprav se je nekako ob istem času oženil, se zdi, da se to ne dotika onega sanjanega svetá ljubezenskih idealov, kakor živi po tedanjem nazoru nad vso bedo človeške eksistence svetli svet večne harmonije, kakor se končuje ta avtobiografska ljubezenska kronika z napovedjo Divine Commedie, pesmi večnega reda, in s posvetilom Njemu, »*qui est per omnia saecula benedictus, amen.*« Ves vidni svet prehaja v Dantejevem opisu v neko shematično, ideološko formo in pesnik se vedno varuje, da bi bil docela realen: ko zboli, pravi, da je obolel »*in alcuna parte della mia persona*« in da mu je streglo mlado in ljubko dekle, »*ki mu je bila v najtesnejšem sorodstvu*«, a ne pove, kakšna bolezen se ga je bila lotila in kaj mu je bila strežnica; razen Beatrice se imenuje v »*Novem življenju*« eno samo ime (Primavera) in še to le zaradi spekulativne besedne igre (*prima verrà*); ljudje, s katerimi ima opraviti, so »*nekdo*«, kraj je »*mesto*« in voda, ob kateri jezdi in ki jo »*lepo, naglo in prečisto*« občuduje, je »*reka*« — same stilne posebnosti, ki jim je lahkó opaziti enakovredne znake v slikarskem stilu istega časa. A življenje ni le shematizirano, marveč je tudi na skrivnosten način urejeno; posamezni dogodki so med seboj v višjem odnosu, povezani s številčno mistiko, ki tudi v onodobni teologiji ni bila neznana (tako celo v teoloških spisih Inocenca III.). Devetkrat se je bilo od Dante-

človeka, ampak božja.« In čeprav je njena podoba, ki me je stalno spremljevala, dajala Amorju pogum, vladati nad menoj, je bila vendarle vseskozi tolike plemenitosti, da ni niti za hip Amorju dovoljevala, vladati nad menoj brez zvestega sveta pameti v stvareh, gledé katerih bi utegnilo biti koristno, jo poslušati. Ker pa bi zmaga nad strastmi in dejanji v takó zgodnji mladosti utegnila vzbuditi videz pravičnega govorjenja, naj molčim o tem; preidem torej mnoge spomine, ki bi jih mogel navesti iz knjige spominjanja, iz katere se le-ti porajajo, ter prihajam k besedam, ki so zapisane v mojem spominu pod važnejšimi nadpisi.

Ko je bilo minilo toliko dni, da se je natanko dopolnilo število devetih let, odkar sem bil prvič videl — kakor sem zgoraj povedal — ono premilo, se je zgodilo zadnjega onih dni, da sem videl to divno devo oblečeno v najsvetlejšo belo obleko; bila je sredi med dvema plemenitima starejšima gospema. Idoč po cesti se je ozrla v smer, kjer sem jaz ves boječ stal; v svoji nedopovedljivi ljubeznivosti, ki sedaj uživa vredno plačilo v večnosti, me je krepostno pozdravila, tako da sem začutil v sebi vrhunec zemske sreče. Ura, ko me je dohitel njen premili pozdrav, je bila natančno deveta onega dneva; in ker je bilo to prvič, da so njene besede prišle iz njenih ust, zato, da bi dospele do mojih ušes, sem občutil tolikšno sladkost, da sem kakor pijan pobegnil od ljudi ter se skril v samotni kot svoje sobe, da bi razmišljal o tej najljubeznivejši.

jevega rojstva »nebo svetlobe vrnilo skoraj na isto točko«, ko prvič zagleda Beatrico, ki je bila takrat v začetku devetega leta; »ko je bilo minilo toliko dni, da se je natančno dopolnilo devet let po tisti prikazni«, jo sreča in Beatrica ga pozdravi natančno ob deveti dnevni uri; pesnik ima v srcu pomembno vizijo, in sicer v četrtni nočni uri, »torej v prvi devetih zadnjih nočnih ur«, ko opeva šestdeset najlepših ženâ v mestu, nanese tako, da se dá Beatrichino ime vstaviti v verz samo na devetem mestu tistih imen; ko ima zopet v sanjah znamenito prikazen, se to zgodi v deveti dnevni uri; »pravim, da se je njena nad vse plemenita duša po arabskem štetju poslovala v devetem mesecu leta, zakaj ondodni prvi mesec tismin je pri nas oktober. In po našem štetju se je poslovala v tistem letu izza Gospodovega rojstva, ko se je popolno število devetkrat dopolnilo v tistem stoletju, v katerem je bila na svet postavljena, in bila je med kristjani trinajstega stoletja. Razlog, zakaj ji je bilo to število tako naklonjeno, bi bil morda naslednji: Po Ptolemeju in po krščanskih naukih je devet nebesov, ki se gibljejo, in po splošnem nazoru astrologov vplivajo ti nebesi na zemljo po svojem medsebojnem stanju. To število ji je bilo naklonjeno, da se pokaže, da je ob njenem rojstvu bilo vseh devet gibljivih nébesov v najpopolnejšem razmerju med seboj. To je en razlog. Toda če se stvar natančneje premisli in po prevzvišeni Resnici, je to število bilo ona sama, kar pravim v podobi in razumem takole: število tri je koren števila devet, tako da je, samo s seboj pomnoženo in brez drugega števila, devet, ker jasno vidimo, da je trikrat tri devet. Če torej po samem sebi ustvarja devet in če je Stvarnik čudežev po samem sebi Trojica, to je Oče, Sin in Sveti Duh, ki so Trije in Eden, je število devet spremljalo to ženo zato, da se pokaže, da je ona sama bila devet, to je čudež, ki ima svoj koren samo v čudoviti Trojici. Bolj bistroumen človek bi morda našel temu bolj bistroumnega razloga, toda jaz vidim tega in ta mi je najbolj všeč.«

Sl. 12. M. JAMA: LJUBLJANSKO POLJE Z RAŠICE

Sl. 13. M. JAMA: HLAPEC JURIJ S KONJEM

II

In ko sem takó mislil nanjo, me je objel lahen sen, v katerem sem videl prečudno prikazen: videl sem — se mi je zdelo — v svoji sobi ognjearven oblak, v katerem sem čisto jasno razložil zapovedujočo postavo moža strašnega pogleda za vsakega, ki bi hotel gledati vanj. Sam na sebi pa se mi je zdel takó poln radosti, da je bilo čudno: govoril je mnogo, a razumel sem le malo, med tem besede: Ego dominus tuus. (Jaz sem tvoj gospod.) Na rokah mu je spala — se mi je zdelo — neka oseba, gola, prav lahno zavita v krvavordečo tančico. In ko sem jo zelo pazljivo motril, sem spoznal, da je bila to gospa rešenja, ki me je bila tisti dan pozdravila. V eni roki je držal — se mi je zdelo — neko stvar, ki je bila vsa v plamenih; in zdelo se mi je, da je rekel te-le besede: Vide cor tuum. (Glej, tvoje srce.) Čez nekaj časa — se mi je zdelo — je zbudil njo, ki je spala; in s silo svojega duha ji je velel, naj zaužije tisto, kar mu je plamtelo v roki, in je zaužila z bojaznijo. Kmalu potem se je njegova radost spremenila v pregrenak jok; in takó jokajoč je privil tisto devo k sebi in odplul — se mi je zdelo — z njo proti nebu; meni pa je postalo takó tesno okrog srca, da se moj lahni sen ni mogel več držati in sem se zbudil.

In ko sem takoj začel premišljevali, sem prišel na to, da je bila ura, ko sem videl tisto sanjo, četrta v nôči: očitvidno torej prva devetih še sledečih. In premišljujoč prikazen sem sklenil, jo dati v vednost mnogim slovečim pesmarjem onega časa. In ker sem se bil iz lastnega nagiba naučil umetnosti, delati rime in verze, sem sklenil narediti sonet, ki bi v njem pozdravil vse zveste podanike Amorja; s prošnjo, naj sodijo o moji viziji, sem jim popisal, kaj sem bil videl v snu. In pričel sem nato sledeči sonet:

Vi, žlahtni in v ljubezni vneti rod,
če pride vam pred ôči to pisanje,
kakó se zdi vam, dajte mi na znanje!
Pozdravlja Amor vas, nas vseh gospod!

Že v drugo je tretjino spela pot
nočí, v vseh zvezd blesteče se sijanje,
ko Amor je pristopil v moje sanje;
spomin mi nanj še zdaj je poln grozot.

Vesel se zdel je; v roki žarovito
srce je moje držal, a gospó
v naročju, spečo, v svilen prt zavito.

Zbudi jo, z vso poda uslužnostjo
srcé ji v jed; z bojaznijo očito
zaužije ga; plačoč odplul je ž njo.

Na ta sonet jih je odgovorilo mnogo in v različnem smislu; med njimi je poslal odgovor tudi tisti, ki ga jaz imenujem svojega prvega prijatelja³; ta je spesnil takrat sonet, ki se začneja z vrstico: Vedesti al mio parere ogni valore. (Vsekakor si videl stvar pomembno.) In to je bil takorekoč začetek najinega prijateljstva, ko je zvedel, da sem bil jaz tisti, ki mu je bil sonet poslal. Pravega smisla onih mojih sanj ni tedaj nihče spoznal, sedaj pa je jasen celo najpreprostejšemu.

(Dalje)

³ Firenčan Guido Cavalcanti.

IVAN ČAMPA

PIKOVA DAMA

(Dami, ki sem ji poklonil svoje pesmi.)

Pikovo damo dobiti: imel boš opravka
z zahrbtnim zlobnežem. Sanjske bukve.

O, kadar ti se vrneš mi v spomin,
mi je, kot stal nekdo pri meni bi v nočeh
in mi z rjavo žago škrtal po kosteh:
blaznim od neizraznih bolečin.

Vse, kar imel sem lepega zares,
si z gnusom pohodila kot mrčes
in se potem na tihem veselila,
da s tem tako si v živo me ranila.

Rotim te, to samo mi razodeni,
zakaj si mi tako se maščevala;
bi rada, da poslej ob vsaki ženi
bi duša mi od groze trepetala?

Saj nase navezala si me sama
in jaz le toliko pri tem sem kriv,
da nisem prej kvartati se učil;
zdaj vem, kàk pikaš, pikova ti dama.

ČLOVEK IN NJEGOVA GOVORICA

IV

Govorica v ožjem in širšem smislu.

Če gledamo na prvinske znake jezika (vzdihe, kretnje in slično), ki kot taki še niso pravi jezik ali govorica, vidimo, da tvorijo z neko instinktivno naravno silo stalno spremstvo tudi pri najbolj poduhovljenem in abstraktnem govorjenju. Zato bi se morda zdelo, kakor da ni stroge meje med izrazi, ki še niso ali več niso prava govorica, in med jezikom ali govorico v strogem pomenu besede. Te razlike res ni tako dolgo, dokler gledamo samo telesno stran jezika, razlika nastopi šele, ako se oziramo na duha, ki po njej govori, ki se javlja v kretnji, glasu, ritmu itd. Ker vlada analogija med duševnostjo in telesnostjo na splošno, zato more biti poljubna materija izraz duha, poljubno telo je v možnosti do bitne zveze z duhom, da postane telo logosu ali besedi. Iz tega sledi, da moremo govoriti o toliko različnih vrstah govoric, kolikor je različnih vrst tega oduševljanja telesa po logosu ali inkarnacije (utelešenja) logosa v telesnih formah. Samo tisto »učlovečenje³⁵ misli je govorica ali jezik v strogem pomenu besede, kjer je logos res prava, notranja bitna forma ali lik telesnega izraza, ki ga tako oblikuje ali »artikulira«, da dobi čisto določen istoličen ali vsaj enakorečen pomen. To pa je vedno samo tista beseda, v kateri človek istoveti ali izključuje dva predmeta ene in iste ali različnih reči, t. j. beseda, ki je vsaj v osnutku stavek kot miselni spoj (kopula) subjekta in predikata.

Duh ima nešteto izraznih možnosti v telesnih formah, saj ima vsako telo tudi svoje telesne podstatne in pritične forme in ker je vsaka, tudi telesna forma v svojem bistvu nekakšna »dejavnost«, popolnost in red ali oblikovanje, zato tudi vsaka telesna forma pomeni zapuščene sledove logosa v materiji; zato imajo vse te forme osnovno »pratežnjo« (naravnavo), da bi bile oblikovane v besedi, »odrešene« iz telesnih spon in združene s človeškim duhom.

Kjerkoli človeški duh oblikuje bodisi svoje ali tuje, živo ali neživo telo tako, da mu vtisne s tem svoj pečat in izraz svoje ideje v toliki meri, da barva ali glas, kretnja ali gibanje ali podoba nekaj pomeni in sicer to, kar je človek hotel, že stojimo pred besedo v naj-

³⁵ Namesto izraza »utelešenje« misli lahko mirno rabimo tudi izraz »učlovečenje«, ker šele v združitvi misli s telesnim izrazom (glasom, kretnjo) postane misel specifično človeški, namreč duhovno-telesni dej. Vendar je tudi čista misel prava človeška misel, ker je prtika človeške, s telesom združene duše in kot taka v vnanji odvisnosti in navezanosti na telo. Učlovečenje misli torej tu ne pomeni specifične izpremembe, ampak samo specifično dovršenje, popolnost misli.

širšem pomenu. In vemo, da nam zorane njive, orodja in stroji, hiše in slike, godba, petje in ples, vsaka pisana in tiskana črka nekaj pomenijo; v vseh teh primerih torej stojimo pred besedo v širšem ali ožjem pomenu. Ker vsi ti primeri spadajo v razna področja kulture, civilizacije in umetnosti, zato velja, da je vsaka kulturna in umetnostna panoga obenem posebna vrsta človeške govorice v širšem pomenu ali posebni izraz inkarnacije človeškega logosa v materiji.

1. Kultura.

Vsaka kovina in kamenina, sleherna barva in papir, ki ga je oblikoval človek, nosi odslej sled človeške misli. Tako se je duh, ne sicer bitno realno, ampak nalično intencionalno učlovečil v dotični materiji in materija je stopila s človekom v osebno zvezo. Vse te stvari dobijo odslej, obdarjene z izrazom njegovega duha, svojo govorico in tako vsa narava, obdarjena od človeka, njemu obratno tudi sama »odgovarja«. Vsa kultura je samo toliko prava kultura, kolikor je človeška govorica v širšem, anolognem smislu besede, kolikor je vsaj intencionalno del človeške osebnosti. Kultura je stvarno gledana prav za prav samo združevanje raznih duhovnih in telesnih vrednot v intencionalno osebno edinstvo s človekom. Vedno se ponavlja v jedru isti proces, ki smo ga opisali pri izgovarjanju besede: iz človeškega uma izhaja beseda (logos) kot dej, ki sprejme vase predmetni svet (kulturne vrednote) in se združuje ž njim v en duhovno-telesni dej (osebno osvajanje kulturnih vrednot), ki je pritični izraz tega, kar je človek že po stvarjenju: združenje dveh principov, duše in telesa. Vsaka »materialna kultura« je torej samo takrat prava kultura, če oblikovanje vrednot izhaja iz človeške duhovne dejavnosti in če »materialne vrednote« po tem oblikovanju stopijo v osebno razmerje do človeka, se »učlovečijo« — na intencionalni, nalični način — in mu kot take služijo v čim popolnejše osebno usovršenje. Kakor sv. Pismo³⁶ pripisuje stvarjenje sveta Bogu kot Besedi, tako tudi človek »ustvarja« — v naličnem smislu — kulturne vrednote po besedi: vse je po njej storjeno in brez nje ni nič storjenega, kar je storjeno. Bog je po Besedi Stvarnik, človek pa po besedi kulturonosec in umetnik, ker je med ustvarjenimi bitji najbolj podoben Stvarniku. Pri obeh pa je duh tisti, ki prenavlja obličje zemlje. Če psalmist pravi: nebo razodeva božjo slavo³⁷, potem velja reči: kultura razodeva človekovo slavo, obe pa: narava, kakor je izšla iz Stvarnikovih rok in kakor je pred nami kot človekova kultura in umetnost, s svojimi oblikami in lepoto, kot sledovi duha proseče dvigata roke k človeku, naj oblike in lepoto, te sledove duha popelje nazaj k Besedi, v njeno poveličanje. »Kajti poveljučana hoče odsevati forma v dvorinah znanosti, poveljučana hoče

³⁶ Jan 1, 1.

³⁷ Ps 18, 1.

žareti v templju umetnosti, poveljučana hoče stati pred Bogom kot simbol v svetišču religije.«³⁸

Če torej K. Voßler pravi³⁹, da je človek po besedi prav za prav le čarovnik (v nasprotju do Stvarnika) potem ponižuje in podcenjuje človeško govorico. Res je sicer, da z besedo človek nekako »pričara« nov svet, vendar je človek s svojo besedo čarovnik samo takrat, kadar stvari uklinja, usužnjuje in veže na materijo, toda beseda ima po svoji naravi prav nasprotni namen. Človek v tem, ko po besedi predmet osamlja iz obilice stvari in ga združuje s seboj v podstatno edinstvo v prej omenjenem smislu, svet obenem oduševlja, dviga in oprošča iz zgolj materialnih, zemeljskih okov. Tako se torej predmetni lik, ki je izven človeka, v spoznavnem liku njegove besede nekako osamosvaja in bitno združen s svojim zunanjim telesnim izrazom tudi nekako hipostazira in poveljuča, poveljuča pač tem bolj, čim bližje ga človek dviga k Besedi kot pravzoru vseh likov in podob v stvarstvu. Človek z besedo ni le ustvaritelj in umetnik duhovnih in telesnih vrednot, ampak tudi njihov duhovnik: on jih učloveči, on jih odreši, on jih tudi poveljuča, vse z močjo svoje besede. Beseda, ki je učlovečena, odrešuje in povelčuje — božja in človeška — vsaka v svojem redu, prva v nadnaravnem redu milosti, druga v naravnem redu spoznanja. To, kar je učenjak ali umetnik s svojo besedo v svetu v naravnem oziru, to je Odrešenik — božja Beseda v nadnaravnem oziru.

Tako se stikata kultura in umetnost kot človeški govorici z religijo kot božjo govorico — v besedi — kakor se stika inkarnacija človeka z Inkarnacijo Boga v Besedi. Religija je božja govorica, ne po svoji subjektivni, marveč po svoji objektivni strani: božje razodetje je to, Bog razodeva človeku svojo besedo resnice in vrednot, On sam mu govori, iz njega izhaja beseda — kar je bistveno —, človek pri tem predvsem posluša. In živa beseda v jeziku, kulturi in umetnosti je tista polarna točka, v kateri se sreča človek z Bogom. Ž njo postanemo borilci z Bogom. V njej se vrši borba človeške besede z božjo. Tu nastane ali harmonija ali disharmonija med logosom in Logosom. Živa beseda je ono oporišče naše osebnosti, v katerem ima naravna rast svoj najpopolnejši izraz, nadnaravna pa svoj začetek in nastavek.

To posamostaljenje, hipostaziranje žive besede v vsakdanji in nevsakdanji govorici, v kulturi in umetnosti pa ji da značaj tretje velesile med človekom in svetom. Beseda deluje nalik samostojni osebi. Včasih kakor angel zvesta in uslužna duhu in njegovim bitnim namenom, včasih kakor demon v svetu: knjige, slike, hiše in stroji govore bogokletno govorico, osamosvojili so se, izmaknili se človekovi oblasti in se mu uprli. Kultura, zakonski otrok duha v naravi, se je lastnemu očetu izneverila in mu je v prokletstvo. Razvija se, svoji

³⁸ Peter Wust, l. c. 166.

³⁹ K. Voßler, l. c. 124.

lastni notranji zakonitosti sledeč, ob njej pa stoji človek, njen stvaritelj, kakor neveden otrok brez nasveta. Dobra je Voßlerjeva pripodoba, da je materija s svojimi inačicami le najemnica, pooblaščenka osebnega duha v službi jezikovnega posredovanja,⁴⁰ ki pa ima poleg tega tudi še svoje poljubno privatno, zgolj naravno življenje. Takšnemu privatnemu, brezosebnemu življenju zapade žal kultura oz. njene vrednote pogosto, kakor hitro niso več živa inkarnacija, ampak le mumificiran telesni ostanek, forma ali posoda duha, ki se je že davno ločil od nje in pustil v njej samo sledove svojega oblikovanja. Vrednote zapadajo nazaj v naravno, nekultivirano življenje, kljub ohranitvi vloge »kulturne« činjenice. Vsako oblikovanje namreč pomeni neko poenotenje, osredotočenje bitja na eno točko, kar je izraz duha, ki je enovit. Zato pa kultura dobesedno razpada in se razblinja, kadar je izgubila duha, kadar se je duh ločil od nje in pustil za seboj samo mrtvo telesno posodo brez življenja. Tudi v kulturi je treba vedno nove inkarnacije, vedno sveže združitve telesnih form s človeškim duhom, da te telesne posode zaživijo in ohranijo življenje in obratno: le tako ostane duh v vsakdanji resničnosti življenja, kulture in civilizacije, le tako se ni treba bati one usodne izkoreninjenosti, brezdanjosti in oddaljenosti kulture od metafizičnih bitnih temeljev, pojav, ki ga M. Heidegger označuje kot »besedičenje« in kot tako znamenje propadanja bitnosti.⁴¹ Vedno na novo mora človek tudi iz zgodovine obujati že mrtve predmete kulture, ki leže pred nami brez smisla nemo kakor tisočletne mumije pred preprostim beduinom. Kakor je v nadnaravnem redu treba vedno nove inkarnacije milosti v dušah, da se doseže odrešenje posameznika, slično je v naravnem življenju treba vedno nove inkarnacije človeške besede v telesnih posodah, ako hočemo doseči resnično odrešenje in sproščenje vrednot v enotni osebni kulturi.

2. U m e t n o s t.

Pojem govornice obsega vse panoge umetnosti.

Potemtakem je ples posebna govorica našega telesa, kiparstvo govorica neživih trdih teles, slikarstvo govorica barv in črt, glasba govorica glasov in pesništvo govorica jezika.⁴² Govornico v strogem pomenu imamo seveda samo pri jeziku. Le tu je namreč bitno združenje logosa s telesom popolno in zato je izgovorjena beseda samo tu popolna spoznavna podoba govoreče osebnosti in obravnavanega predmeta. Zdelo bi se morda komu, da je predmetno najjasnejša tista govorica, pri kateri igra vlogo besede res dobesedna slika ali podoba predmeta, t. j. slikarstvo in kiparstvo. Vendar to ne velja, kajti slikarstvo in kiparstvo nam nudita podobe predočevanih stvari samo v njihovem mirovanju, z drugimi besedami: v njihovem enostavnem

⁴⁰ K. Voßler, l. c. 125.

⁴¹ M. Heidegger, *Sein und Zeit*, Halle, 1935, 166.

⁴² Prim. K. Voßler, l. c. 100.

statičnem bivanju. Kakor hitro bi radi izrazili tudi njihovo dinamično stran: nastajanje, izpreminjanje, umiranje, sploh njihove dinamične vzročne zveze z ostalim svetom, potem nam mnogo bolje ustreza jezik sam kot govorica pesništva. Le živi jezik (in ž njim pesništvo kot umetnost jezika) pride predmetom tudi z njihove dinamične strani popolnoma blizu. Saj je kopula, spoj subjekta s predikatom, ta reka Rubikon, ki jo mora prekoračiti vsaka prava govorica, v notranji bistveni zvezi z dinamiko subjekta in predmetov. Le po tej združitvi subjekta in predikata stopijo predmeti in lastnosti pred človeka tudi v svojih medsebojnih bitnih odnosih, rasti in umiranju; zaživijo pred njim v mnogo večji resničnosti v primeri z zgolj čutnim dožemanjem nalik govorečemu filmu v primeri z negibno panoramo nemih slik. Za to združitev pa je treba enako močne dinamike spoznavajočega subjekta: najprej jasnih individualnih zarisov med predmeti po čutni in umski abstrakciji in analizi, šele potem umsko delo istovetenja, združevanja in sinteze pojavov. To enovito umsko delo dobi svoje oblikovano telo v artikulirani besedi, ki s svojim notranje sproženim glasovnim ritmom kot akustično kretnjo in v celoto zlivajočo melodijo odgovarja umski analizi besed in sintezi v stavku. Stavek je smoter vsake govorice, zato je jezik kot govorica v ožjem smislu vedno vsaj virtualno stavek, dasi morda izražen v eni sami besedi. Isto nam potrjuje tudi izkustveno dušeslovje pri otrocih, kadar začnejo govoriti; osnovne besede so sicer le posamične besede, a s stavkovnim pomenom.⁴³

Brez ritma telo ne more živahno dihati, razum ne pravilno misliti in človek ne lepo govoriti (prim. str. 18). Telo je tudi kot posoda jezika silno izpremenljivo in gibčno in kaže izrazite poteze tiste dinamike, ki je posledica stvarstvene nepopolnosti. Zanimivo je, da se človeški duh s telesom združuje najintimneje prav v tej njegovi lastnosti. Prav telo samo mu je namreč najprikladnejša posoda in najbolj svež izraz njegovih misli, čustev in želja, sploh njegove duhovnosti, tako da se tu bolj ko kje drugje vidi tudi nepopolnost ustvarjenega duha, kakršen je človeški; nepopolnost, da še danes spoznava samo kakor »v zrcalu« in iz artikuliranih »delcev« in ne neposredno v vsej polnosti; nepopolnost, ki je obenem v tem, da je zanj višek življenja in dejavnosti v nemiru (dinamiki) analize in sinteze, a ne v mirovanju (statiki) intuicije stvari iz obličja v obličje brez nadomestnega zrcala; nepopolnost, ker je njegova največja popolnost v pridobivanju vedno novih popolnosti, vedno novo prehajanje iz možnosti v dejavnost, nikoli čisti dej, vedno novo valovanje, in labilni ritem utripanja med biti in nebiti, spoznanjem in skrivnostjo, med govorjenjem in molkom, kar vse se v jeziku združeno s telesom izraža kot en sam dih istega duhovno-telesnega osebnega počela, ki je človek.

⁴³ Nemci imajo za to izraz: Satzwort, prim. Stenzel, l. c. 60, Lindworsky, l. c. 233; P. Wust, l. c. 163 in Delacroix, l. c. 221, 294.

Čim popolnejša je združitev zvočne ali kakršnekoli zunanje besede z duhom in njegovim smislom, tem pristnejša je govorica, a tem lepši je jezik. Vsako govorjenje je v tem smislu neke vrste stvariteljski čin: ustvarjanje čim ožjega skladja med idejo in njeno posodo, ta pritična harmonija naj bi bila čim popolnejši izraz podstatne harmonije duha in telesa, iz katere izvira. Tako se mora telo jezika zlit z njegovo dušo, da ne zvenijo več glasovi in melodije, ampak smisel in lepota besed samih. Resnično popolni izraz skladnosti med idejo in njeno zunanjo obliko je v vsakdanjem življenju redek, »je prava umetnost«. Res je sicer, kar pravi B. Croce, da vsak človek govori kakor umetnik, da je vsak človek že po svojem psihofizičnem bistvu do neke mere slikar, glasbenik in pesnik (zato so tudi estetska čustva elementarna človeška čustva), ker se v vsakem vedno odigrava ta postopek vezanja logosa v čutno obliko, toda resnično stvariteljski dej takšnega skladja in zato resnična umetnost je pridržek umetnika samega.

Veliko so ljudje že pisali in govorili o umetnosti, njeno dušeslovje je že dodobra predelano, toda metafizika umetnosti je večini že kot pojem tuja. Vsled tega je na široko razširjeno mnenje, da gre tu samo za nekakšna subjektivna občutja, ki jim ne moremo staviti objektivnih zakonitosti, ali pa jih sicer postavljajo, a takšne, ki z umetnostjo in estetskim čustvovanjem nimajo notranje zveze. A tu, ko izhajamo iz enotnega dejstva, da nam je vsaka panoga umetnosti prav za prav le posebne vrste govorica, posebna inkarnacija našega logosa v tvorni formi, in da nam je ta govorica umetnosti tem lepša, čim popolnejša je harmonija med logosom po njegovi dejni in vsebinski strani z njegovim čutnim telesnim izrazom bodisi v sliki, kipu, melodiji ali pesmi, tu nam je omogočena tudi globlja bitna utemeljitev umetnosti. To skladje dejne in vsebinske strani umetnikovega doživetja (notranja beseda) s telesnim izrazom (zunanja beseda) občutimo kot estetsko ugodno, ga pozitivno vrednotimo kot estetsko ali lepотно vrednoto. Estetska vrednota ima torej točno določeno zakonitost, odvisno od ontoloških, metafizičnih osnov predmeta, ki mu jo pripisujemo kot lastnost. V tej zvezi je jasno, da estetska čustva po svoji naravi ne zadevajo samo naše umske (duhovne) strani, kakor n. pr. logična, tudi ne samo čutne, kakor n. pr. hedonska čustva, ampak obe hkrati, zato so v pravem pomenu estetska, t. j. čutna, zaznavna, kot telesno-duhovni odmev našega osebnega bista na utelešenje govorečega nam duha. Zato je kaj blizu misel, da je ontološki razlog posebni globini in pretresu, ki ga povzroča umetnost po estetskem čustvovanju v naši notranjosti v tem, ker takrat vzvalovijo in stopajo v zavest tudi ona območja naše narave, ki jih vsakdanja umska beseda ni zmožna več zajeti in dvigniti iz podzavestnih ravnin: to so tiste metafizične podlage našega bitja, oni podstatni modus realis, v katerem se stikata podstatna tečaja človeške osebnosti: duša in telo. Čim popolnejša je namreč beseda po svoji duhovno-telesni naravi kot pritični izraz

duševno-telesnega edinstva naše osebnosti, tem neposrednejši, tem močnejši odziv in sozvenenje najde v teh podstatnih osnovah svojega bistva samih. Takšno res globinsko vplivanje posega že v podstatne bitne temelje in rahlja nekako njihovo medsebojno zvezo: čim jačje udejstvuješ oba pola kakšnega bitja, ki sta med seboj v razmerju materije in forme, možnosti in deja, tem bolj se bitna zveza med njima rahlja, ker prehajata oba hkrati v položaj možnosti (potentia) nasproti novemu deju, ki ju udejstvuje in tako stopata s tem dejem v novo bitno edinstvo v isti meri, v kateri se njuna prejšnja lastna medsebojna bitna vez rahlja, popušča (v medsebojnih silnicah) in ruši. Pravijo, da umetnina človeka »omamlja«, »razdvaja«, »pretrese«, pa tudi »tolaži« in »krepi«, da se človek v njej »topi«, da nima izraza za elementarnost občutja, ki ga navdaja in slično; z vsem tem hočemo samo povedati, da gre tu za osnovno doživetje lastne narave — ne samo v njeni duhovnosti, niti goli tvarnosti, ampak v obojem obenem. Seveda se podstati same ne moremo nikoli neposredno zavedati, vse, česar se lahko neposredno zavedamo, »doživljamo«, kar se da »razgibati« in »vzvaloviti«, vse to je na ustvarjeni podstati vedno le pritika, akcidentalni dej, zato pa najbliže in najgloblje v bistvo duše in telesa proniknemo le po najosnovnejšem, neposredno na substanci vključenem pritičnem deju, t. j. imenovani podstatni modus realis, kot realni način podstatne zveze med dušo in telesom. Veliko je bilo in je še danes med znanstveniki prerekanj o tem »modus realis«, ⁴⁴ vendar je tu za nas dvojje gotovo: neki modus = način medsebojne podstatne penetracije duše in telesa v eni osebi gotovo obstoji, naj si bo potem ta način takšen ali drugačen, osnovo ima na obeh straneh realno; enako nam je zdaj jasno, da ta modus realis vsaj takrat preide v valovanje in sozvenenje, kadar je v pritičnih dejih — v besedi — na najpopolnejši način uresničena harmonija med duševnim in telesnim izrazom, ki ima vprav v tem modusu svojo edino obojestransko bitno podlago. To uresničenje pa imamo v umetnosti.

Le v tem skrčenem smislu se da torej tudi substancialna bit nekako razgibati. V tem, ko se bitje takorekoč samo v svojih polih zamaje, zrahlja, ko izginja njihova bitna enota in nekako nanovo zaigra v zmanjšani obliki stvariteljsko igro: prehod bitja iz nebiti v biti in narobe, igro, ki je v svoji prvotnosti pridržana samo Stvarniku. V tem je ozadje »stvariteljskemu« značaju umetnikovega dela, obenem pa tudi pogostemu pojavu demonske prevratnosti umetniških osebnosti. Saj tu je osredotočena vsa specifično človeška, duhovno-telesna popolnost in usovršenje, zgolj duhovno je nad njim in tvori mik nadčloveka, zgolj telesno je pod njim, ga utruja in ponižuje. Zato pa se na tej osi začanja navadno vse, kar je demonskega v človeku. Ob trganju duhovno-telesne enote bodisi v hiperbolo čistega duha pri nadčloveku, ali pa izmaličenje človeškega bistva na svet

⁴⁴ Prim. Donat, *Ontologia*, Oeniponte, 1921, str. 172—174.

gole materije. Umetnik je tu v največji nevarnosti, ker posega v osnove človeške osebnosti; njegova naloga je dvojna: jih razgibati z uglašenjem in jih z razgibanjem uglasiti (zlasti poslednje je važno). Zato pa je prava nalika stvariteljskega dela pri človeku res predvsem v umetnosti, t. j. zmožnosti, utelesiti duha v vedno novih oblikah s tako dovršenostjo, da začne v človeku sozveneti tudi podstatni bitni modus one inkarnacije duha, ki izvira neposredno iz Stvarnikovih rok, kajti že po naravnih zakonitostih bitja je pričakovati, da bo takrat, ko je spoznanje in dejanska uresničitev umetniške lepote dosegla najvišjo mero posnemanja od Boga ustvarjene lepote, prva našla v poslednji živ odmev. Odtod toliko govora o »stvariteljskem delu« v znanosti, zlasti pa v umetnosti. Saj je vse spoznanje in napredek na zemlji zajet v skrivnosti inkarnacije duha v vidnem svetu: čim popolnejši je njun stik, tem popolnejši je človek po svoji naravi, delovanju, spoznanju, čutenju in hotenju, in vsa lepota na zemlji nič drugega ni ko sijaj duha, početnika vsakega reda, skozi tenčico telesa.⁴⁵

Glasbena in plesna umetnost najbolj vzvalovita to duhovno telesno harmonijo v človeku,⁴⁶ ker je tu v ospredju akustično-ritmična, osebna stran izražanja, dočim je predmetno-nazorna v ozadju; v upodabljaški umetnosti pa je prav narobe: v ospredju stoji predmetno-nazorno, v ozadju pa osebno-dinamično izražanje.⁴⁷ Jezik in ž njim poezija sta tu v sredi: imata močno osebno-dinamično (s te strani sta podobna glasbi), in predmetno-nazorno stran, kajti tudi če imamo tiskano ali pisano besedo, vendar je poezija po svojem izvirnem značaju vokalnega in ne pismenega značaja; ljudsko pesništvo je šlo in prehaja še vedno od rodu do rodu ustmeno po pesmi in deklamaciji, zato sta prav tu ritem in rima najostrejša razvita; po drugi strani pa je tudi predmetno-nazorna stran v živem jeziku močno razvita, ne sicer v enaki meri kakor pri upodabljaški, a mnogo bolj ko v glasbeni ali koreografski umetnosti. Ta predmetno-nazorna stran jezika je predvsem v njegovem pomenu, ki je več ali manj določen, poln, »jasen« itd. — vedno pa je izraz duha, ki deluje v jeziku kot njegova forma z umskim spoznavnim likom, kot »podobo«, ki spoznavno nadomestuje predmet. Ker je torej edino v živi govorjeni besedi dosežen popoln ekvilibrij med obema predočevalnima vlogama, med osebno in predmetno, in je torej tu možno hkrati v najbolj dinamični meri in v najjasnejši luči sozvenenje celotne duhovno-telesne osebne narave z vesoljstvom predmetnega sveta, v kateri se javlja s svojim obliko-

⁴⁵ Sv. Avguštin pravi, da je lepota »splendor ordinis«, kar je v bistvu isto (De vera religione, c. 47, n. 77).

⁴⁶ Prim. Vera Sußmann, Erkenntnis im Tanz (v Christliche Verwirklichung, Romano Guardini zum 50. Geburtstag, Rothenfels a. M., 1935), str. 61—75.

⁴⁷ Tako je v načelu, v bistvu posameznih vrst umetnin, s tem nima prav nič opraviti vprašanje, kakšno je osebno doživetje pri posameznih umetnikih samih.

vanjem človeški duh, zato se tudi poezija kot umetnost žive človeške govornice po pravici imenuje višek umetniškega ustvarjanja.

Res je sicer, da se v plesni umetnosti duh javlja mnogo neposredneje, po vsem telesu, celo telo je substancialno v njegovi službi, zato more včasih izraziti tudi še one nijanse, ob katerih artikulirana beseda že odpove in dasi je res, da more tudi glasba, kot izrazito dinamično-ritmično močnejša od jezika, govoriti človeku še preko onih meja, v katerih jezik že umolkne, ga razgibati celo na onih gladinah, do katerih jezik več nima dostopa, vendar po drugi strani vse to velja tudi narobe. Živa, artikulirana beseda je tista, ki je v nekih stvareh in nijansah za človeka edino razumljiva govorica; še več: je tista, ki je zaradi svoje določenosti v pomenu skoraj vedno potrebna tudi kot »besedilo« v dopolnilo in razlago glasbene, plesne in vsake druge vrste umetnosti.

Jezik je v sredi med še neizraženim, primitivnim, neznano slutenim in med že več neizrazljivim, skrivnostnim, globokim, Nemec bi zdaj rekel »mitičnim«. Jezik pa stoji tudi sredi med raznimi naštetimi drugovrstnimi izraznimi sredstvi — v tekmi za prvenstvo. Odkar živa beseda umira,⁴⁸ odkar je v tiskarnah, na papirju in v strojih izgubila svojo telesno svežost in polnokrvnost, ji prete sicer nema, a tem silnejša telesna izrazna sredstva naše misli, da ji vzamejo prvenstvo. Odtod tudi pojav, da športniki, plesalci in slični ljudje navadno nimajo veselja za znanost, sploh za pisano besedo, boje se knjig in tudi sami ne čutijo niti nagnjenja, niti zmožnosti, da bi svoja »občutja« in »spoznanja« oblekli v besede in o tem pisali.

Jezik je kot izrazno sredstvo v sredi med ostalimi govoricami. On sam in ob njem druge govornice jasno očitujejo dejstvo, da nobena govorica ni izčrpana enostavno v tem, kar leži neposredno v besedah. »Razumeti se pravi, imeti pred očmi ono nikoli odkrito celoto, ki presega to, kar je v izrazu objektivirano ali kar je vsaj možno objektivirati.«⁴⁹ Prav to celoto, ki presega moči artikuliranega glasu, približevati naši duhovno-telesni naravi, je naloga in poslanstvo vsake umetnosti. Spoznavanje po svojem duhovnem bistvu je namreč tem popolnejše, čim bolj je prosto vsega telesnega, simbolično nadomestnega in posredovalnega ozadja, ker duh je počelo spoznavanja. V govorjenju je narobe: vse je tem nepopolnejše, manj jasno, čim bolj se oddaljuje od svojega telesnega simboličnega izraza, od obleke, v katero je odeto. Zaradi tega zahaja človek ob najelementarnejših in najmočnejših doživetjih v nasprotje: skuša se otresti telesa, t. j. artikulirane besede v mišljenju in čutenju, da bi mogel na čim neposrednejši način zajeti celoto bitnosti v vsem njenem vsebinskem bogastvu, toda vprav s tem si izpodmika zanj edino možno naravno oporišče svojega spoznanja: umsko razvidnost v spoju subjekta s predikatom. Zato pa je vsebinsko sicer najbogatejše, a oblikovno najmanj

⁴⁸ Prim. moj esej: Beseda umira, DS, 1932, št. 1, str. 27—45.

⁴⁹ Stenzel, l. c. 40.

jasno in točno ono doživljanje kot javljanje duha, ki še tudi takrat govori, t. j. sozvanja s čutno obliko telesa, kadar že umolkne vsaka artikulirana beseda, to je v umetniškem nastrojenju, ko ob mislih in čustvih in podobah (v pesmi, godbi itd.) od zunaj zapoje še v notranjosti vsa duhovno-telesna narava notri do svojih temeljev. Takšno spoznavanje, ki dojema stvari v njihovi neposredni in vsej vsebinski polnosti, imenujemo intuitivno spoznavanje, ki je do malih izjem pridržek spoznanja v kraljestvu čiste duhovitosti. Razen notranjih duševnih doživljanjev in površinskih lastnosti vidnega sveta je vse spoznanje na zemlji le abstraktivno in diskurzivno (v »linijah«, ne v »plastiki« bitja). Vprav umetniško »zrenje« sveta pa je vedno več ali manj intuitivno in plastično in kot tako najpopolnejša človeška nalika stvariteljskega zrenja. Ker zaradi tega zajame bitje tudi v njegovem vsebinskem bogastvu mnogo globlje, zato lahko človeka pretrese do osnovnih psihofizičnih globin, v katerih umolkne vsaka navadna beseda. Umetnost je najtišja, a najzgovornejša človeška govorica.

JOS. DOSTAL

RAZSTAVA SLIK MATIJE JAME V APRILU 1938

Jama je zdaj edini izmed naših umetnikov starejšega rodu, ki nastopa večkrat s svojimi kolektivnimi razstavami. To je dobro znamenje za njegovo še vedno sveže umetniško ustvarjanje. Pred nekaj leti mi je rekel na Jamovi razstavi eden izmed naših starih slikarjev: »Mi drugi že skoraj počivamo, Jama pa pridno dela.«

Odkar se je Jama nekako ustanovil v Ljubljani, prireja skoraj leto za letom spomladi svoje razstave. Le l. 1937 je ni bilo, ker je v decembru 1936 razstavil svoje slike v Beogradu, kjer mu je razstava pri veččakih in poznavalcih dobre umetnosti prinesla mnogo priznanja, ki je imela še pozneje zanj dobre posledice.

Jamove razstave so vedno kakor praznik v Jakopičevem paviljonu. Zdi se mi pa, da je letošnja v tem pogledu še prekosila prejšnje: toliko veselja, sonca in luči je bilo letos na motivno izbranih in različnih slikah.

Razstavljenih je bilo nad sto slik, več ko polovico je bilo novih in takih, ki nam jih slikar še ni pokazal. Kakor poprej vedno se nam je Jama pokazal še vedno napredujočega mojstra pokrajinskega slikarstva. Dasi ga je šola v Monakovem (Horrosy, Hesterich in Ažbe) vodila k figuralnemu slikarstvu, tudi k portretu, so ga poznejše zunanje prilike in lastni študij usmerili na pokrajinsko slikarstvo. Jama naravo silno ljubi in je zanjo navdušen. To navdušenje ga vodi, da skuša naravo vedno bolj spoznavati in da išče vedno še slikarskih sredstev, kako bi se dobremu izražanju pokrajine še bolj približal.

V naravi je in z njo živi. Ko je n. pr. pred nekaj leti zahajal na Hrvatsko, na Pokolpje, od koder je prinesel seboj toliko lepih, tudi narodopisno važnih slik, je živel po več mesecev na selu, spoznaval pokrajino in ljudi, gledal njih povezanost z zemljo, njih trud med tednom, njih nedeljski počitek, igranje in rajanje otrok, opazoval živino na paši in ob vodi. Spomnim na ono znamenito sliko: »Krave v Kolpi.« Hvalevredno je tako življenje umetnika, saj le na ta način more postati narava prava učiteljica umetnosti. Tako dela in živi Jama še danes.

Če v tem našem poročilu o minuli Jamovi razstavi porazdelimo slike, nam jih je razstava pokazala takole: največ je bilo slik, nad tretjino, ki so nam predstavljale samo čisto pokrajino, večinoma lepe in premišljeno izbrane izreze iz pokrajine, vedro in oblačno nebo, polje, travnik, gozd, drevje, potoček. Same lepe pokrajinske idile. Potem so bile slike širšega obzorja, razgledi. Nadalje so slike s štafažo, druge so zopet, pri katerih je življenje, prizor glavno, pokrajina pa le kraj in ozadje, v katero je figura postavljena.

Nove pokrajinske slike so bile motivi iz bližnje okolice Ljubljane: Zalog, Kašelj, Gameljni, Šmarna gora, Sorško polje, Sava nad Ljubljano i. dr. Kako so nekateri sami po sebi neznatni motivi, gledani z očmi umetnika, oživeli! V zadnjih letih je Jama vzljubil tudi morje in nam pokazal štiri slike z morja, Sušak in Split. Upajmo, da Jama še pojde na morje.

Značaj Jamovih slik je znan: po večini so vesele, sončne pokrajine, polne luči, dasi so bile tudi njegove slike v motni dnevni svetlobi, po sončnem zatonu odlične. Zlasti čisto pokrajinske slike so bile lepi lirični odmevi lepote in božjega miru v naravi. Včasih Jamove slike močno zažare v večernih sončnih žarkih. Značilna v tem pogledu je bila pokrajina s skupino hiš na ljubljanski periferiji.

Izmed novih pokrajinskih slik je bila nedvomno najboljša in najdragocenejša: »Ljubljansko polje z Rašice.« S to sliko je Jama ustvaril moderno slikan razgled. Slika predstavlja pogled z Rašice proti jugu, s Krimom v ozadju, z Ljubljano in Rožnikom v osredju, z gozdiči in poljem pod Rašico v ospredju. Krasna je na tej sliki zračna perspektiva, čudovito so zadeti oni odtenki barv in ona megličnost v daljavi, ki jo povzročajo prah in vodene pare v ozračju, kar je imenoval Goethe v svoji »Farbenlehre« (1810) »das trübende Medium«. Slika zasluži, da bi prišla v kako javno zbirko. Kaj poučna bi bila primerjava te slike s Pernhartovo panoramo s Šmarne gore.

Ni treba o drugih slikah Jame podrobno govoriti. Iz vsake govori umetnik in zato nam ima vsaka kaj povedati. Toliko izraza in življenja je v slikah, da se je gledalec rad spet povračal k njim.

Razen pokrajinskih slik je bilo na razstavi več žanrskih slik, devet portretov, med njimi dobro uspel lastni portret slikarja, in štiri tihožitja (rože in jabolka). Izmed figuralnih slik je bila največja »Hlapec Jurij s konjem«, tudi ta slikana v polni sončni svetlobi.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Bratko Kreft: **Velika puntarija**. Dramska kronika iz l. 1573 v petih dejanjih. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani 1937.

Snov te »dramske kronike« nam je iz povesti Avg. Šenoe »Seljačka buna« pa tudi iz cikla A. Aškerca »Stara pravda« precej znana. Nova pa je zdaj dramska obdelava. (Ali je pri Hrvatih kdo to snov dramatiziral, mi ni znano.)

G. pisec je snov takole razdelil na pet dejanj: I. V Stubici, pred hišo Matije Gubca zborujejo kmetje. Sliši se o novih nasilstvih Tahijevehi. Gubec še miri. Med zborovanjem ubijejo Tahijevega oskrbnika. Brdovski župnik Babič dospe iz Zagreba z vestjo, da je sabor kmete proglasil za veleizdajalce. Zdaj je tudi Gubec za očiten upor. Izvolijo ga za vodjo. Gregoriča za poveljnika. II. V dvorani pri škofu in banu Draškoviću v Zagrebu. Pristaši vdove Heningovice in njenega zeta Gregorijanca, ki so nedavno kmete hujskali zoper Tahija, se zdaj s Tahijem sprijaznijo — vsi složni zoper kmete. Sklenejo, med puntarje sejati razdor. Župnik Babič prosi milosti za kmete. Škof ga da odpeljati v zapor; nato blagoslovi združeno gospodo, lutrovce in papiste, idoče nad kmete. III. V Stubiških Toplicah, pred Gubčevo zidanico, noč pred usodno bitko, torej pred 9. februarjem 1573. Med puntarji ni sloge. Čuti se izdaja Šajnovičeva. Novica o porazu pri Krškem in Brežicah. Veliki govor Gubčev: »Vstali smo za našo staro pravdo, da bi bilo otrokom našim bolje. Brez trpljenja ni svobode.« Besede župnikove: »Iz naše krvi naj vstane kmečka svoboda!« Boj. Poraz kmetov. Priprave, da bodo ujete obešali. IV. Spet dvorana škofova. Po pojedini. Dasi so zmagali, gospôda ni dobre volje. Najbolj je pobit hujskač kanonik. Prepirajo se. Tahija zadene kap. Škof določi, da bo Gubec »kronan« na pustno nedeljo. V. V ječi. Slovo. Gubca zasramujejo z železno krono in raztrganim »kraljevim plaščem«. Nato ga odvedejo na morišče za odrom.

Dve vodilni ideji vidim v drami: prva — zaradi kmetske nesloge je punt propadel, druga — zaradi trpljenja očetov bo otrokom bolje. Pa kako naj bo ta — druga — vidna, ko so očetje tako strašno poraženi, ponižani? Ko v 4. dejanju peljejo — za odrom — ujete kmete na morišče, pojó puntarsko pesem. Gospôda v dvorani zazebe. Nemo poslušajo. Porazeni so prav za prav oni. Tu gledalci slutimo zmago kmetskega stanu v bodočnosti. To je

pač najlepši, najvažnejši prizor. Že s tem je — v kali — maščevana kmetska kri. Gledalci čutimo olajšanje, zadoščenje — kátharsis pathemáton.

V tradiciji gledalec potrebuje tudi oddiha. V tem oziru je pisec slabo poskrbel. Matkalič bi mogel to vlogo vršiti, ako mu pisec ne bi bil dal novoverske razjedenosti. Tista farsa v začetku 4. dej. ni humor. — Prvo dejanje se nekam počasi vleče. Na samo poročilo župnikovo se Gubec ves spremeni. Tu bi si pač gledalci želeli vpogleda v sabor. Zgodovina pravi, da se ne ve, kdo je v saboru povzročil toliko razkačenost proti kmetom. In tu bi bila hvaležna naloga pesnikova, da bi on poiskal krivca. Morda bi bilo vse še boljše, ako bi se prvo dejanje vršilo v saboru ozir. v banovi dvorani, kjer bi se glasovalo o postopanju s kmeti. Tam bi župnik Babič nastopil in prosil in rotil. — Proti zgodovinski resnici je pisatelj v marsičem grešil: anahronizem je, če zahtevajo puntarji enakost vseh ljudi. »Pod vplivom krščanstva je takratna (v letih 1200 do 1650) hierarhija stanov veljala za nekaj naravnega in pravičnega... Upirali so se (kmetje) edinole krivičnemu in odkritemu izmozgavanju, drugih socialnih zahtev niso imeli.« Dr. A. Gosar, *Za nov družabni red*, str. 55. Krivičen je pisec tudi proti škofu Draškoviću, ko ga je posadil v 4. dej. med obe dami, ki jima — po tolikšnem krvoprelitju — ves blažen dvori. Ta prizor je naravnost karikatura, posmeh katoliški Cerkvi, katero škof predstavlja. Zgodovina daje škofu Draškoviću drugačno spričevalo: dočim se je vsem svetnim graščakom in gospodom zdelo čisto naravno, da kmete zatirajo, se nam je ohranilo Draškovićevo pismo cesarju Maksu II., iz katerega je razvidno, da je škof zahteval tudi od gospôde pravičnosti: »... Obljubil sem bil kmetom, da bom pri graščakih posredoval, naj ne pritiskajo na svoje podložnike čez mero zoper pravo in pravico, in da bom Vaše Veličanstvo prosil, naj se več ne dovoljuje gospôdi tolikšna svoboda zatiranja tlačanov.« Fr. Rački, *Starine*, 1875.

Pis. ne veruje v osebnega Boga; zato ga piše vedno z malo začetnico. Zdi se, da podtika to mišljenje tudi Iliji Gregoriču, ki na koncu 5. dejanja tolaži Gušetića: »Ne joči več! Veruj v svobodo, kakor veruje župnik v svojega boga, kakor je Gubec veroval v staro pravdo in kakor jaz verujem v pravico trde kmečke pesti.« Tako se v 16. stol. slovenski in hrvatski kmetje niso opredeljevali proti svojim duhovnikom. Tako govorjenje je zgodovinska neresnica.

J. Dbv.

Ivan Čampa: Iz belih noči. (Samožaložba. 1938.) — Komaj smo ga spoznali iz naših listov in revij, že nas je iznenadil z zbirko pesmi, ki kaže vse začetniške vrline in slabosti. Predvsem je motto pomenljiv ključ, s katerim nam odklepa svoj svet, ki ni ne preširok ne globok, a vendar lep, ker je mlad. Očividno Čampa še ni pogledal življenju v oči in zdaleč še ni sprejel borbe z njim. Kljub temu je veliko črnogledosti, ki preveva malodane vso zbirko, kar je pri mladem človeku dosti razumljiv pojav, ker ga zbega prehod iz sanj v živo ostvarjanje novega in trdnega človeka.

Nekako v tem ozračju se giblje pet in dvajset pesmi, ki jih odlikuje melodijozno zajeto občutje, ki je najbolj izraženo v pesmi »Joj bratje« — v nekaki obsmrtnici, razvijajoč v izraziti simboliki star motiv odhoda —

v neznane, daljne pokrajine spanja... A čudno preseneti prav tam, kjer bi pričakovali, da bo misel izpeljal do konca. Zdi se, da bi se pravi pesnik tu šele razmahnil in že zdavnaj zadel na Boga in večnost kakor koli že, tako pa Čampa ob svoji najboljši ostane v nižini in se zadovolji s trenutnim učinkom.

V tej poeziji ni najti današnjega človeka, ki bi ga moreča vprašanja današnje dobe premetavala sem in tja. Vse preveč je avtor — »med svoje nežne misli ujet« — kar mu očitvidno ustavlja polet. Le nekajkrat se dvigne in uzre, »da je še več ljudi, ki smeh že davno, davno jim je umrl v očeh in bil bi velik greh zdaj srečen biti.« Str. 36.

Zaradi naslova »Božična meditacija« in »Pietà« bi utegnil kdo misliti, da sta ti Čampovi pesmi religiozni, a niti o teh dveh ni mogoče tega reči, ker jima manjka pravega religioznega doživetja; zato pa dasta slutiti, da sta zrastle iz povsem drugačnih osnov. Njuna dikcija pa je dosti močna in slog izpiljen.

Mlademu literatu preti nevarnost, da izgubi zaradi subjektivnosti okus, zato mu je prepotreben študij in oslomba na naše klasične pesnike (Prešeren, Župančič), še bolj pa morda študij tujih vrhov (Verlaina, Rilkeja), da se lepega dne sam ne znajde — »sredi gluhe loze«; treba je bolne rože zavreči, prisluhniti življenju, ki dviga in preraja. J. Cukale

Mlada setev. Založila »Setev«, kulturno društvo gimnazijcev v Ptuj. Tisk Tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1937. Str. 149.

V »uvodni besedi« piše Fr. Jeza: »Mi mladi bi želeli, da bi bila ta knjiga vkljub vsem pomanjkljivostim vesel sončni žarek... izraz in potrdilo naše vere v svetli idealizem in v slovenstvo, v slovenstvo in krščanstvo.« Osem »sejalcev« je zastopanih v knjigi. Vrstijo se pesmi, črtice, potopisi, opisi, utrinki, še celo en prevod: (poglavje iz »S. Thomas Aquinas« od G. K. Chersterton-a; hvalevredno!). O šoli govorita samo dva doneska: drugošolka M. U. naivno, ljubko izraža svoj nemir: »Kdaj bo že vendar zvonilo?« in enako piše mamici: »Mati, spominek ti bom kupila.« Slika »Idealist« pripoveduje o vase zaprtem, nadarjenem sošolcu, ki je blizu »rdečim«, pa se nesrečno zaljubi v sošolko, opusti študij, izključijo ga, končno pa se na smrtni postelji izroči Bogu. Ni pisano živo, razgibano, dramatično. — Kar štiri črtice nas vodijo v Haloze, a vse so hudo žalostne: komaj šoli odrastla deklica se pri »deri« nravno zgubi, postane detomorilka (»Tila«), pijanec, oče devetero otrok, se obesi (»Grob št. 123«), lakomni posestnik Maček ubije ženo (»Življenje teče«), sicer marljivi bajtar Mrak tako pretepe stradajočega Tinčka zaradi majhne tatvine kruha, da otrok onemi za vse življenje. Ta prizor se bralcu pač najbolj vtisne v spomin. Simpatična nam je njegova hčerka Terezika. Pogled v te Haloze ni razveseljiv. — »Elekova smrt« je košček Prekmurja: visokost Mažarov, vsiljivost cigana, strast in pogin domačega tihotapca. — V »Čakanju« gre obupano dekle pod vlak. — Tudi »Prodajalec kipov« pripoveduje žalostno zgodbo. — Obširni potopis »Karantanija« žal ne pove nič novega.

Sončnih žarkov je torej v knjigi malo. Kje je tvoj humor, mladina? Vendar pa lepa, močna »Pesem pingvinov« obeta iz vse te mlade setve nekoč — žetev. J. Dbv.

IZ KRONIKE DS-a

Št. 3./4., ki je izšla 15. aprila, je bilo vrnjenih 43 izvodov; prav toliko novih naročnikov se je priglasilo. Torej žalost in veselje!

Popravek. Drugi stavek v drugem odstavku na str. 141 se je na poti iz rokopisa v tisk nekoliko zmedel, tako da ni prav razumljiv. Glasi naj se:

Jedrnat in klen, preprost in ljudski; poln dobropoljskih rekel in časih — v dialogih — skoraj naturalističen (tudi ljudske surovosti posnema) je Jakličev jezik v orisih vaških posebnežev...

Str. 199 prva vrsta: m. večkrat beri: več kot.

Str. 200 vrsta 20: m. posnemanje je ustvarila beri: p. je ustvarilo.

Str. 200 vrsta 39: m. proglasile beri: preglasile.

PREJELI SMO V OCENO

od 1. aprila do 1. maja 1938:

Knjige Mohorjeve družbe v Gorici za l. 1938:

Koledar.

N. Velikonja: Besede. Povest.

Zvezda. Življenje moderne spreobrnjenke.

Nesreče gospoda Kozamurnika. Presmešna povest s slikami.

Ivan Čampa: Iz belih noči.

Dr. Fr. Stelè: Monumenta artis slovenicae. 7. snopič. Slikarstvo baroka in romantike. Izdaja Akademska založba v Ljubljani.

Jož. Lavtižar: Šentjoški gospod Šimen in njegovi sodobniki. (Samo-založba: Rateče-Planica, Gorenjsko.)

Mičun M. Pavičević: Crnogorci u pričama i anegdotama. Knjiga četrnaesta. Uz studiju Umberta Urbani-ja, profesora univerziteta. Zagreb 1938.

Literarne nagrade banske uprave

Da bi poživila slovensko leposlovno produkcijo, razpisuje kraljevska banska uprava tudi letos za najboljša slovenska izvirna leposlovna dela literarne nagrade v skupnem znesku 20.000 din (dvajset tisoč din). Nagrade se bodo dajale za leposlovna dela v vezani in nevezani besedi, ki bodo izšla v tisku v dobi od 1. aprila 1938 do 31. marca 1939. Upoštevala se bodo samo izvirna dela, ki bodo natisnjena prvič, torej ne prevodi ne ponatisi in ne predelane izdaje že izdanih del. Število in višino nagrad bo določilo razsodišče, sestavljeno iz zastopnikov organizacij književnikov in iz članov, imenovanih od kraljevske banske uprave. Avtorji, ki se nameravajo udeležiti tega književnega tekmovanja, naj predlože svoja dela v petih izvodih najkasneje do 31. marca 1939 prosvetnemu oddelku kraljevske banske uprave v Ljubljani.

(Po »Slovincu« z dne 7. V. 1938)